

ઓ.

શ્રી પરમાત્માને નમઃ

માળવ પતિ પરમાર

શ્રી ભર્તૃહરિ

મહારાજાનું પંચાકી નાટક.

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

જેસંગભાઈ મોતીલાલ શાહ.

બુકસેલર્સ એન્ડ કમીશન એજન્ટસ.

અમદાવાદ—ચીચીરાંડ.

આવૃત્તી ૧ લી.—પ્રત ૧૦૦૦

ધીકાંટે કંદોઈની વાડીનું મેજ ઉપર સા. કેશવલાલ ગુલામખાંડે

પોતાના ધી ચંદ્રપ્રભાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપી.

સને ૧૮૬૭

પ આ આકટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવીછે.

સંવત ૧૮૭૫.

સને ૧૮૯૯.

કીંમત રૂ. ૧-૦-૦

ઓ.

શ્રી પરમાત્માને નમઃ

માળવ પતિ પરમાર

શ્રી ભર્તૃહરી

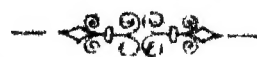
મહારાજાનું પંચાકી નાટક.

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

જેસંગભાઈ મોતીલાલ શાહ.

બુકસેલર્સ એન્ડ કમીશન એજન્ટસ.

અમદાવાદ--રીચીસ્ટ.

આવૃત્તી ૧ લી. — પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૫૫.

મતે ૧૯૫૫.

કીંમત રૂ. ૧-૦-૦

અમદાવાદ મંડળે

કંદોઈની વાડીના મેડા ઉપર મેનેજર કેશવલાલ ગુલાબચંદ
પોતાના ધી અંદ્ર પ્રકાશ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપી.

(સને ૧૮૬૭ ના રૂપ મા આઠ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી છે.)

પ્રસ્તાવના.

આ રાજા ભર્યુંહરીનો વૃતાંત પુર્વકાળમાં ખનેલો છે એમ લખ્યાંક કારણોથી સિદ્ધ થાય છે. મહાન કવિશ્વર શામળભટ્ટનું રચેલ બત્રીસ પુતળીના પુસ્તકમાંથી ભર્યુંહરી વાર્તાની તપાસ કરતાં તે ગર્ભવસેન રાજાનો પુત્ર લખે છે અને ભર્યુંહરી કથામાં જોતાં ચંપકસેનનો પુત્ર લખે છે તે વિષેની સિધ્ધતા વાંચનાર સદગૃહસ્થોને સોંપુંછું.

પિંગળદેશના રાજા પિંગળસેનની પુત્રી પિંગળા ઉરે અનંગસેના તેને અચપણથીજ ચારી મદનપાળ નામના અશ્વ રક્ષક સાથે લાગેલી હતી, એવું અનુમાન ભર્યુંહરી વાર્તા તથા કથા ઉપરથી થાય છે.

શકપ્રવર્તક વિક્રમજી ભર્યુંહરીનો બાપ હતો એમાંતો જરા પણ સંદેહ નથી તેનું ધર્મધુરંધરપણું પ્રજાપ્રતિ પ્રીતિ અદ્દલ ન્યાય અતિશે શુદ્ધ સુનીતિ એવા વીર પુરૂષે ઉપર ભર્યુંહરી જેવા ચતુર માણસે લિયામાં અંધબની જરાપણુ વિચાર ન કરતાં વિક્રમ ઉપર સાહસિકપણું વાપરી દેશ નિકાલ કર્યો તે ઉપરથી વધુ સનડતા બેસે છે કે ભર્યુંહરી જેવો પણ સ્ત્રીમાં પુરે પુરો ફસાણો તો સ્ત્રીની ચોસઠ કળા પુરૂષની બોતેર કળાથી પણ ચડે છે તેમ સ્ત્રી જાતી પ્રાધની પણ નથી. જો પોતાના પિયર તથા સ્વસુર પક્ષની શર્મથી રહેતો બલે, બાકી તે નથી જોતી હિંચી જાતી કે નથી જોતી માતી નથી જોતી રંગ રૂપ નથી જોતી કુળ જ્યાં ફક્ત પોતાનું ચિત્ત ચોંટે છે ત્યાંજ તેની વૃત્તિ દોડ્યા કરે છે, શું ભર્યુંહરીથી મદનપાળ ચડિઆતો હશે? કદીપણુ

હોયજ નહિ તેમ છતાં પણ ભર્યહરીએ આપેલ અમરકળ પણ તેને
 સોંપ્યું ત્યારે ભર્યહરીથી તો શું ? પણ પોતાના પ્રાણથી પણ વધારેજ
 પ્રિય મદનપાળ ગણ્યો ના ? મતલબમાં આ નાટકનો ઢુંક સાર એટ-
 લોજ કે સ્ત્રી જાતી કામ પ્રગટતાં તદન કાચી છે, પ્રિયા અધિત પુરુષ
 સારું નરતું કંઈપણ ન વિચારતાં સાહસ વાપરવામાં પાછી પાની ભ-
 રતો નથી. પણ જ્યારે પાપનો ઘડો ફુટી જાય છે અને સર્વ બાળ-
 તથી વિદિત થાય છે ત્યારેજ પોતે સાહસિક કર્યું હોય તેનો ખરેખરે
 પસ્તાવો થાય છે ભર્યહરીને સંસાર ઉપર વધુ અરચી થઇ તેનું પ્ર-
 બળ કારણ વિક્રમ જેવા ધર્મ મૂર્તિ નિર્દોષ બન્ધુને જારીણી સ્ત્રીના
 જાળમાં ફસાઈ દેશવટો આપ્યો તેજ હતું. માટે સ્ત્રી જાતીનો જરા-
 પણ વિશ્વાસ રાખવો તે અત્યંત જોખમ ભરેલું છે એમ આ ગ્રંથ
 ની સુચવણી છે.

હું મારી બાળ્યાવસ્થામાં ધીરે ધીરે ગ્રંથ લખવાના પ્રયાસે ચ-
 ડતો જાઉં છું તો તેમાં ખામી જોડો આવશેજ માટે સર્વ સમુદ્ધ પ્રત્યે
 તેની પ્રથમથીજ ક્ષમા માગી રચવાની શરૂઆતી કરું છું.

લી. હું છું.

સેવક.

નાટકનાં પાત્ર વર્ગ પ્રથમ અંક.

અંપકસેન—માખવદેશનો રાજા.

અર્ધહરી }
વિક્રમ } —તેના પુત્રો

સખળસિંહ—તેનો પ્રધાન.

મુજનસિંહ—સૈન્યાઅધિપતિ.

સુર્યસિંહ—પ્રધાન પુત્ર.

વિશ્વવર્મા—રાજ્યગુરુ ઉજ્જવન વિદ્યાલયના અધ્યક્ષ

શિશુશર્મા—વિશ્વવર્માનો પુત્ર.

પિંગળસેન—પિંગળ દેશનો રાજા.

મુર્ખમતિ—તેનો પ્રધાન.

પિંગળા ઉર્ફે (અનંગસેના)—પિંગળસેન રાજાના પુત્રી.

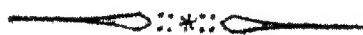
કપટકળા—તેની દાસી.

મહનપાળ—અશ્વરક્ષક પિંગળાનો ચાર.

સિવાય—વારાંગના સ્ત્રી મંડળ ઓપદાર બારોટ છત્યાદી.

માળવ પતિ પરમાર. માહારાજ ભર્તૃહરી.

પ્રથમ અંક.

નાટયરંભમાં પાત્ર વર્ગ વીણુની વીશ્વપતી રૂપે
સ્તુતિ કરે છે.

સર્વપાત્રો— નમુ પદે ગીરીજપતીને—એ રાહ.

નમે પ્રીતે સહુ જગપતિને,
ચક્રધારી શુભ નામજ તારું, પ્રેમે લાગે પ્યારું;
કૃપાનિધિ દયા ધારી, સ્થાપો સુભ કૃતિને. નમે.
એક આશરો છે તારો, પ્રભુ દુઃખ તો નિવારો;
જાળ પ્રચંડ સહારો, પ્રભુ પ્યારા દયા ધારો.
સુખનાકર્તા દુઃખના હર્તા અરજ ઉર લ્યો ધારી;
કૃપાનિધિ દયા ધારી સ્થાપો સુભ કૃતિને. નમે.
વિન્મવંત કર બાળક તારા સહસ્ત્ર દ્રષ્ટિ ભરનારા,
વિભુવરા બચકરા ગિરિધરા આપો સન્મતિને. નમે.
પ્રભુ આપો તમારૂં શર્ણુ સહુ વિનવે છે વંદ,
દુઃખી હિંદ તણા તો બંધ કાપો વાસુદેવ નંદ;
અદ્વપ સ્તુતિ આ ઉરમાં ધારો પ્રેમા ધારી પ્રીતિ,
વિભુવરા બચકરા ગિરિધરા આપો સન્મતિને. નમે.

પ્રવેશ પહેલો.

(રથજી) ઉજ્જનની કચેરી.

શાપદાર—

આસ્તેકદમ મુલાકાતસેં કદમ આગુસેં આગુસેં માળવપતિ,
અંપકસેન મહારાજ ધીરાજતે ધણી ખમા નિગા રખો મહેરબાન,
સઅળસિંહ પ્રધાનજીકી સલામે નિગા રખીએ મહેરબાન,
સૈન્યા અધિપતિ મુજનસિંહકી સલામે નિગા રખીએ મહેરબાન.
પાટવી કુમારશ્રી ભર્તૃહરી મહારાજકી સલામે નિગા રખીએ મહેરબાન,
વિક્રમ કુમારત્રીની સલામે નિગા રખીએ મહેરબાન.
(અનુક્રમે સહુ એકા પછી.)

અંપકસેન—

ઇંદ્રસલાની ગજલ.

સચિવખ્યાસ રાજ્યનો કહો મુને જતાંત,
મુજ રાજ્યના હેવાલ તણી કહી બતાવો વાત.
કેવી રીતે પ્રજાનો મારી નિરગમે છે દિન,
શિશુશાળ બાળકો કેવાં થયા પ્રવીણ.
ન્યાયાધિશ કેવી રીતે તોળે છેરે ન્યાય,
પ્રજા મારીમાં ખુસાલી કેવી તો ફેલાય.
બળવા ખોરો બંડકો રાજ્યમાં કરે,
ખંડીઆ ખડણી કેવી રીતે રાજ્યની ભરે.
દુકામાં કહી બતાવો રાજ્ય તણો તો સાર,
પ્રધાન ખ્યાસ જુદુ નહિ બોલશે લગાર.

સઅળસિંહ—

મહારાજ ધિરાજ ઇશ્વર કૃપાથી આપના પૂર્ણ પ્રતાપે મારાવરા-
જ્યની સોળે કળા તપી ચુકી છે દુઃખ એ શબ્દની માગવી પ્રજાને

હજી જરા ખજર પણ નથી, તેમ રાજ્યને માથે હજી કોઈ પ્રકારનું કલંક આવ્યું નથી, અને આવશે પણ નહીં. વિશ્વવર્મા શાસ્ત્રીના અનુમતથી બાળકો વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરે છે તો પછી તેમાં શી ખામી હોય? ન્યાયના છેવટ ચુકાદા આપ મહારાજની રૂબરૂથી જ થાય છે, ગઈ સાલમાં વરસાદની ન્યુનતા હોવાથી ખંડણી ખંડીઆ રાજનાં વિનયપત્રથી સુલતવી રહી હતી, તે આ વર્ષમાં બરાબ ગઈ છે. આપણી રૈયતમાં પણ મોજો પાક ઉતરવાનો ખુમાટ ઉડવાથી જે ખેડુ લોકો કર વેરા ભરી ન શક્યા તેને માટે માફ આપવામાં આવી હતી. તેમજ વ્યાપારી વર્ગને ચાર આનાની તેરીખે નાણાં ધિરવામાં આવ્યા હતા. મજૂરોને નવા હુન્નરનાં સાંચા કહાડી કામે લગાડવામાં આવ્યા હતા, તેથી તેમની રોજી પણ સારી ચાલી હતી. આ અરસામાં સારો પાક પાક્યો તેથી તે સર્વે ખોટ પુરાઈ ગઈ છે. કોઈને પણ રાજ્ય પ્રતિપક્ષી થવા સમય મળતો નથી. કારણે એવો અવજો ન્યાય રાજ્યની અંદર થવા કદી પણ સંભવ નથી. કોઈ હરામખોર લોકો બદ્દાનતથી પૈસા મેળવવાની ચાહના રાખે, પરંતુ આપના નામનું સ્મરણ થતાં થરથર કંપી તેવો નિય પ્રસંગ કરવા અટકે છે. મનુસમૃતિથી વિરુદ્ધ હજી ક્યાંય પણ પગલું મકાણું નથી, તો પછી શી ખામી આવેજ !

અંકસેન—

પ્રધાનજી દરેક રાજાનો ધર્મ છે કે હમેશાં પ્રજાને ખુશીમાં રાખવી, પરમકૃપાળુ એ આપણને અધક્ષ તરીકે રાજ્યનું પાલન કરવા મોકલ્યા છે. જ્યાં સુધી નિમિત્ત હોય છે, ત્યાં સુધી રહેવાનાં આખર તેની હજીરમાં જવાબ દેવા જવાનું છે. તો પ્રજાને દુઃખી કરી તેના અત્યંત નિસાસા અહણુ કરવા એટલુંજ નહિ પણ વિભુતા ગુન્હેગાર થાવું અને રૈય નર્કમાં કોટાનકોટી વર્ષ સુધી રહેવું તે કરતાં

આર્ક્ષણિક સંસારમાં વિન્યવંત થઈ પ્રજ્ઞને પુત્ર માફક ગણી હાથે
ને ખુશી રાખવા એ કેટલે દરજ્જે ઉચિત છે.

સખળસીહ—

મહારાજ આપનો અમુલ્ય વિચાર યથાર્થ છે અને તે પ્રમાણે
જ આપ દરેક પ્રસંગે પગલું ભરે છો તો માળવમાં દુઃખ
શેનું જ હોય?

અપકસેન—

હું પણ પ્રજા ખુશી તો ખુશીને દુઃખી તો દુઃખી. (ભરથુંહ-
રી-વિક્રમ પ્રતિ) મારા પ્રિય કુમારો તમેએ આજ સુધી વિદ્યા અ-
ભ્યાસ સંસારિક તથા રાજનીતિનો ક્યો, તેની પરિક્ષા માટે આજ
તમેને બોલવવા પડ્યા છે, તો રાજ્ય કુમારોને કેવી રીતે વર્તવું તે
યથાર્થ દુક રીતિમાં કહી બતાવશો.

ભરથુંહરી— એ તો છે જોયાં જોવાંરે—એરાહ.

વીક્રમ—

અવળુ કરો પિતા પ્યારારે,	અવળુ કરો પિતા પ્યારારે;
પિતા પ્યારા, નીતિના ધારા,	શીખ્યાછી સારારે.
મનુસમૃતિ, નીતિમાં પ્રીતિ,	રાખીને કરવું રાજ;
રાજની રક્ષા પાળવી પ્રજા,	સહસા ન કરવું કાજ.
ધનુષ્ય ધારી, દુરમન મારી	ગોબ્રાહ્મણ રક્ષાય.
રણે અથ રહિ પિતાજી કરવો ન અન્યાય.	
પુત્ર પ્રમાણે રાજને જાણે	રાજની એ છે રીતે;
પ્રજાને પાળો દયા તો ધારો	રાખવું સુદ્ધ ચિતે.
જહારે ચડવા, રણમાં પડવા,	ધરવો ન પાછો પાય;
કોઈ પ્રકારનો રાજ્યની માંહે	જીલમના વર્તાય.
પિતા માતાની, બડ બ્રાતાની,	આગા ધારી શીશ;

ધુર તણી સેવા તો કરવી ખીજ ગણીને ધરિ. શ્રવણ.

ખજવાખોરો, પાકાજ ચોરો, શિક્ષા લાયક સાર;
નીતિ ધર્મમાં પ્રીતિ તો રાખી સમરવા કિરતાર. શ્રવણ.

અપકસેન—

મારા પ્રિય કુમારો તમારી આવી મીઠી મધુરી અને હરિદ્વાર્ધ વાળી વાણી સાંભળી અત્યાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રધાનજી ધન્ય છે વિશ્વવર્મા શાસ્ત્રીને, કે જેનાં હાથ નીચે આવા ઉંચા પ્રકારની બાળ-કો કેળવણી પામે છે. તેઓ શાસ્ત્રીને લક્ષ રૂપીઆનો સિરપાવ કરી તેમની વૃદ્ધાવસ્થા થઈ છે, તો વર્ષાસનનો ઠરાવ બાંધી આપે તેવો હું કમ નાણાં પ્રકરણીના અધિકારી તરફ દરમાવશો પગુ સખગસિંહ, આજે મારા ચિતમાં સ્વભાવિક પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઈ છે. તે એજ કે મારી ઉમર વૃદ્ધાવસ્થાને પામી ચુકી છે. દરેક રાજાનો ધર્મ છે કે પોતાની ઉમર બરાબર થઈ હોય ને પાછળ ગાદી ચલાવનાર યોગ્ય હોય તો યોગ્ય શ્રમ અદણુ કરવો. મને ઇશ્વર કૃપાથી તેવો અમુલ્ય વખત મળી રહ્યો છે તો તેમાં તમારો શું મત પહોંચે છે.

સખગસીંહ—

મહારાજા ધણોજ અમુલ્ય વિચાર મારે પણ ધણાં દિવસથી માનપ્રસ્થ જવા ચિંતવાન થયા કરે છે.

અપકસેન—

એમ હોય તો ધણીજ ખુશાલી આપ્યા પુત્ર સૂર્યસિંહ પ્રધાન પદધાને યોગ્ય છે તો તમારી જગોએ તેને બહાલ રાખશું વળી ખ-રું મનુષ્ય સાર્થક તેમાંજ સમાએલું છે આજણુ ભંગુર દેહનો જરા આત્મ-પણુ ભરસો નથી. તો તાકીદથી વિશ્વવર્મા પડિતનો અનુમત લઈ નિકળી પડીએ. ચોપદાર શાસ્ત્રીજીને બોલાવો.

ચોપદાર—જેવી મહારાજાની આજ્ઞા (હુંકમ મુજબ હાજર કરે છે.)

ત્રોટક.

જ્ય પામે સદા જગમાં નૃપતિ, તુજ તેજ કળાતો રહો વધતી. જ્ય.
 નિશદિન ધર્મ થકી રાજ્ય કરો, પરમારથ વૃત્તિ સદા વિચરો. જ્ય.
 ધર્મ રાજ તારૂં તો અખંડ રહે, નવે ખંડમાં જસ તો પુરો લહે. જ્ય.
 શત શર્દ રતુ રહો રાય તમે, મોટા મહિપત તુજને પાય નમે. જ્ય.
 પુત્ર સમપ્યારી તો પ્રજાને ગણો, સદા મુદ્ધ વૃત્તિ થકિ રાજ્ય કરો. જ્ય.
 અરિદ્ધ રહોને વિમુખ અતિ, તુજ રાજ કળા ચડતી ચડતી. જ્ય.
 અખંડ નામના જગમાં તારી રહે, પ્રજાસુખ પામી બહુ આપિશ દે. જ્ય.

અપકસેન—

(બે હાથ જોડી) મહારાજ આપની આપિશ કૃપા બિરાજે સિં-
 હાસન પર.

વીશ્વવર્મા—

રાજેન્દ્ર તારૂં કહ્યાણુ થાઓ. નૃપતીશ્વર મારી વૃદ્ધ ઉમર થઇ
 માટે સૈન્યાશ બહણુ કરવા વિચાર ધારણું. વિદ્યાલયમાં મારાથી હવે
 માથા ફેડ થતી નથી તેમ અહિપણુ અવાતું નથી. માટે

અપકસેન—

આપના પધારવા પેહેલાંજ મેં તે બાળત મુકરર કરી રાખ્યો છે.
 આપના પુત્ર સ્વશીશર્માને આપની જગોએ કાયમ ખાતે રાખવામાં
 આવે છે. પરંતુ મહારાજ શ્રી. ઇશ્વરી ગતિ અતિ ગહન છે આપને
 વાનપ્રસ્થતો વિચાર થયો તેમ મારે પણ થયો અને પ્રધાનજીને પણ
 થયો. હવે આપની શી સંમતિ છે.

વીશ્વવર્મા—

રાજેન્દ્ર તારો વિચાર અમુલ્ય છે. પાટવી કુમાર શ્રીની ઉમર મો-
 ય થઇ છે રાજ્યની લગામ તેને સુપ્રત કરવામાં જરા પણ અડચણ

નથી આગળ ઉપર જતાં છે તેથી પણ અતિશે રાજ્યને સારી પાયરી-
એ ચડાવશે એમાં જરા સંદેહ ધરીશ નહિ વિક્રમની તો તારીફી શી-
જ કરવી? તેની છેકલુધુવયમાં આવી અલંત સુશિલતા અને સૂરવીર-
તા બેઠા અનુમાન ધારું છું કે આગળ ઉપર જતાં તે મહોટા નામાં-
કિત થઈ શક પ્રવરતાવશે. અને પર દુઃખ ભંજનના નામથી ઝાળ-
ખાશે એમ તેનાં રાજ્ય ચિન્હો કહી આપે છે એમ સિદ્ધતાથી કહું છું
અપકસેન—

આપનાં વચન સિદ્ધિ પણ હવે યોગ્યાશ્રમમાં શું સંમ-
તિ આપો છો?

વિશ્વવર્મા—

(જરા વિચારમાં પડી) આજેથી આઠ દિવસ ઉપર રાજ્ય-
ભિષેક પાટવી કુમારને કરવાનું શુભ મુહુર્ત આવે છે. પ્રધાન વિગેરેની
ફેર બદલી પણ તે દહાડેજ કરવી એમ શાસ્ત્રાનુસારે મારો મ-
ત પડેલો છે.

અપકસેન—

મહારાજ આપના મતથી વિરુદ્ધ ચાલવા ખુશી નથી. આઠ દિ-
વસે આપની આજ્ઞા મુજબ કરશું છ બજવાનો સુમાર થઈ ગયો છે
મહાકાળેશ્વર દર્શને જવું છે તો કચેરી બરખાસ્ત કરો.

ચોપદાર—

જેવી મહારાજ શ્રીની આજ્ઞા.

બ્યબ્ય હત્રપતિ બાણુલક્ષ માળવપતિ મહારાજ ધિરાજ અપક-
સેનને ઘણી ખમા કચેરી બરખાસ્ત નિગા રખો મહેરબાન.

પ્રવેશબીજે.

પીંગળ દેશમાં પિંગળાનો મહેલ.

કપટકળા—

બાઈ સાહેબ સ્વયંભર મંડપની ધામધુમ થઈ ચુકી છે. વિદે-
શી રાજકુમારો પિતાશ્રીના આમંત્રણથી આવી ગયા છે. તો થોડા
દિવસમાં સાસરા તરફ વિદાય થશે. પણ મને સાથે તેડતા જ-
શે કે કેમ?

પિંગળા—

ઘસી એ ધામધુમ મને જરા પણ પસંદ પડતી નથી. એવી
રચના કેના માટે કામની છે કે જેને મન માનિતા પુરૂષ સાથે સંગ
ના થયો હોય તેને

કપટકળા—

પણ બાઈ સાહેબ બિચારા અશ્વપાળના તો ભુંડા હાલ થયા ના?
તમે તો તરછોડી ચાલ્યા જશો પણ એ બિચારાની શી હાલત? પ્રી-
તી જાળમાં ફસાવ્યો પણ તમે એને તરછોડ્યો પણ તમે

પિંગળા—

ઘસી એ શું બોલી? કે પ્રથમ ચાર ને પછી છું! તેના વિના
ક્ષણભર પણ નહીં રહી શકવાની, ચાર વિના મારી દેહ સખવત છે,
કારણ મારો પ્રાણ તેની પાસેજ રહે છે.

કપટ—

બાઈસાહેબ મોઢાના તડાકા ક્ષીદ મારો છો? જ્યાં સુધી દેશાવરી
રાજકુમારો જોયા નથી; ત્યાં સુધી મદનપાળનું સ્મરણ કરો છો. પણ
પછી તો સ્વપ્નામાં પણ માદ કરશો નહિ.

પિંગળા—

ઘસી તું મને વારંવાર શા માટે ચીડવે છે? એક વખત તો ઠહી મુઠી હું જ્યાંત્યાં મારો ચાર સમજ તેના વિના ડગલું પણ બેરવાની નથી.

કપટ—

બાપ સાહેબ એમ સમજેતો ઘણું સારૂ. ચારીની ખરી રીત તો એવીજ ગણાય. બા સ્વરૂપમાં તો બસ છે કેમ?

પિંગળા—

ઘસી ત્યારે આપણુ તેનું બીજું શું કામ છે? મૂળ પ્રયોજન કામ વેદનાથી મુક્ત થવું તે, કામશાસ્ત્ર માંહે તો પરિપૂર્ણ કુશળ એટલે આપણે તો બસ છે

કપટ—

ત્યારે મને સાથે લેતા જશો કે કેમ?

પિંગળા—

તારા તો અવિચાર આવસ્યાજ નહિ. તને તેડી નહિ જાઉં ત્યારે શું અહી મુક્તી જઈશ? એમ થતાં ત્યાં ચારનો બેટો શી રીતે ચાલ તેનો તો વિચાર કર! પણ હવે તે બાબત જવા દઈ ચારને તેડી લાવે તો સારું અત્યારે અતિશે કામાગ્નિ પ્રબળવિત થઈ છે

કપટ—

બાપ વધુ બોલાય તો માફ કરજો પણ કુમારિક સ્થિતિમાં વિપય વિષે અતિશે પરિચય રાખો છો? તેથી હરકતો નહિ આવેના? કરી તો મેં દીધું છે પણ અમસ્થી ડાહી થઈ છું બા.

પિંગળા—

પણ હરકત રોની આવવાની હતી ગર્ભ ના રહે એવી ઓપધી તો કશી લીધી છે ક્રૂર સ્વરૂપમાં કેર પડે તેજના તેની શી અ-

ડયલુ છે? રહીએ છીએ ઓઝલમાં તો કોણ કળી શકનાર છે? કળામ તોપણ શું? કોતો ભાર છે કે મારું નામ દઈ શકે? અને દેતો પછી જડ મૂળ રહે પણ શાનું માટે તે બાબતમાં તો નચિત રહે. પણ હવે હીલ નહિ કરતાં તાકીદે બોલાવી લાવ, કારણ અતિશે પ્રજ્ઞવિત થયેલો દાહ અમર્યો શાન્ત થશે નહિ.

કપટકળા—

(હ્યો ત્યારે આ ચાલી.

(દાસી ગયા બાદ)

પિંગળા—

દેખી તેરી વફાદારી.

યાર વિના તો દિલ અકળાયે, દુખ ચિત અતિશે થાયે;
અશ્વપાળ બગર આ વાર, ઘડી ના જનાર, બનુશું બેગર,
કરું શું હાયે. દુખ ચિત અતિશે થાયે.

ઘડી કલ્પ સમવિત જાય, ક્ષણના રહેવાય, મુજે નવ કાંચ
પ્રગટે છે લાયે. દુખ ચિત અતિશે થાયે.

કામ કટારી વાગી છે અંગ, વાધેના ઉમંગ, યારની સંગ;
મળુ હું ક્યાંહે. દુખ ચિત અતિશે થાયે.

અરે મને અમે તેવા રાજકુમારો મળશે, પણ અશ્વપાળની તુલ્ય કદી આવનાર નથી. ગમે તેમ થાય તોપણ પ્રથમ યારને પછી હું, સ્ત્રી ચરિત્રો મને પુરતાં આવડે છે થનાર પ્રાણપતિને વશ ક્યો એટલે બસ. પિતાજીને મારી ઉપર વહેમ આવવાથી ચોકી પહેરના બદોબસ્ત બહુ થઈ ગયો નહિ તો ક્યારની યારને લઈ રસ્તે પડી હોત. પણ હવે તે પ્રયત્ન મિથ્યા છે. માટે હમણાં તો ચાલે તેમ ચાલવા દેવું વળી આગળ ઉપર અને તે ખરું.

(દાસી અશ્વપાળ સહિત હાજર થાય છે)

પિંગળા—પધારીએ અશ્વપાળજી

મદનપાળ—ગુસ્સામાં હવે પધારીને શું કરવું હતું?

પિંગળા—એમ ચાર શાને માટે બોલો છો? એવું શું કારણ બન્યું છે.
મદનપાળ—

મારા બેટાની નટખટતો બારે છે થવાનું હતું તે તો થઈ ગયું
 વળી પૂછે છે કે એવું શું કારણ બનેલું હતું તો કાંઈ સમજતો-
 ન નથી કેમ?

પિંગળા—

ચાર વાતતો કરો અમર્યો શીદ ગુસ્સો ચડાવો છો ; મેં આ-
 પને કંઈ કદ વચનતો કહ્યું નથી અને કહું પણ કેમ? પ્રતિજ્ઞા પૂર્વ
 કે ઇશ્વર સમક્ષ નિશ્ચીન આપનું સ્મરણ કરું છું મારું તન મન
 ધન એ આપને સમજાવું છું છતાં કોઈ કરવા શું પ્રસંગ મળ્યો?

મદનપાળ—અસબસ રાંડનો વિશ્વાસજ શ્યો દુષ્ટા તેં મને કેવો
 કપટ જાળમાં ફસાવ્યો છે ?

પિંગળા—

પણ પ્યારા કારણતો કહો હતું સુધીતો કાંઈ ગુન્હો કયો નથી
 હતો આપની રંક ડિંકરી છું કદાપી કાંઈ અપરાધ થઈ ગયો હોય
 તો આપને હું ક્ષમાપાત્ર છું તો માફ કરશો એમ આશા છે.

મદન—ચાલ ચાલ શું લવારી કરેછે? હું કાંઈ નથી સમજતો? તારી
 ચારી મારે શું કામની છે? રાંડનો વિશ્વાસજ શ્યો.

પિંગળા—

દાસીને શામાટે એકદમ તરછોડી નાંખો છો? કપાનાથ હતો તમારા
 ચર્ણની રજ છું તમારા પવિત્ર પગમાં શીર મૂકી કહું છું કે મેં કાંઈ
 પણ ગુન્હો કયો નથી. છતાં કયો હોયતો આપ કહી બતાવો.

મદન—છટ છટ દુરાચારીણી દુર રહે વારંવાર શું બક્યા કરે છે
 શું કાંઈ તું નથી સમજતી કે શું ગુન્હો શું ગુન્હો કયો કરે છે.

પિંગલા—તમારી સોગન મને જો કાંઈ પણ ખબર હોય તો

મદન—

રાંડ લુચ્ચી મારા સોગન શા માટે ખાય છે? તારે બીજું કોઈ નથી કે શું કેમ મને નામદં ગણી મારો પ્રાણ લેવાજ ચાહે છે. તેનું ફળ તો તને પુરેપુરું ચખાડવું જોઈએ કે ફરીને સોગન કદી પણ ખાય નહીં લે ત્યારે લેતી જ (એ ત્રણ કોરડા મારતાં પિંગલા રાંડ પાડે છે) સાળી હવે શું બરાડા પોકારે છે પ્રથમથી નહોતી જાણતી કે આ નાં તે સોગન શા માટે ખાઉં

પિંગલા—

ધુજતાં ધુજતાં—પ્રાણનાથ મેં આપનો કંઈપણ ગુન્હો ક્યો નથી. આપના સોગન ખાધા તે મારી ભુલ થઈ છે. પણ શું તમે મને ઝોછા વહાલા છો? અમરથા તો નહિ ખાધા હોય? સાચું ના ખોલો તો મારા સોગન છે, કે શું બીના બની છે, શું આપને કોઈએ ભરમાવ્યા તો નથી ના?

મદન—ધીમો પડી મારા સોગન તને કાંઈ ખબર નથી કે શું?

પિંગલા—વળી ક્યાં ભોગ લાગ્યા છે કે તમારા સોગન ખાઉં? સાચે સાચું કહું છું કે મને જરાપણ ખબર નથી.

મદન—

ત્યારે તારા બાપુએ મંડપ શા માટે સમરાવ્યો છે? અને સર્વે ઠેકાણેથી રાજકુમારોને શા માટે તેડાવ્યા છે? મને તો એવી ખબર મળી છે કે સ્વયમ્બર રચારો, તેમાં તારા પિતાશ્રીએ એક ધારો કહાડ્યો છે, તે એ કે નિશાન તોડનારની સાથે તને પરણાવવી.

પિંગલા—

અરે એ બાબત અત્યાર સુધી કુટાણી હું ક્યાં નહોતી જાણતી

પણ તેથી શું થવાનું? પરણવું અગર ન પરણવું તે તો મારા હાથમાંનાં?
મદન—તારા હાથમાં શેનું? શું તારા બાપનો હુકમ તારાથી તો-
ડાય તેમ છે?

પિંગલા—તોડાય ન તોડાય તે તો હીક પણ બાત્રિથી સમજો કે
તમને જરાપણ અવગ નહિ કરું.

મદન—તારે તો હીક, પણ રાંડનો શો વિશ્વાસ?

પિંગલા—

શું તમને મારો પણ વિશ્વાસ આવતો નથી? તમારા સોગન
બાઈ કહું છું કે તમને જૂઠા નહીં પાડું. જૂઠી ચાર માફ કરજો. તમારા
નહિ પણ મારા સોગન સમજજો.

મદન—

સાચું અગર જૂઠું એ તો પરમેશ્વર જાણે બીજી રાંડનો તો વિ-
શ્વાસ આણતો નથી પણ તારો તો આવે છે. હીક દારના શી-
શા મંગાવો.

પિંગલા—દાસી ઉંચા પ્રકારનો દાર હાજર કર.

(દાસી લાવી હાજર કરે છે)

મદન—બાલામાં ભરી—લેખ્યારી પ્રથમ તું પ્રાસન કર

પિંગલા—નહિં ચાર મને તે બાપત વિષે આગ્રહ કરશેજ નહિ ગયા
ત્રણદિવસ ઉપર આપના અતિશે આગ્રહથી મઘપાન કર્યું હતું પણ
બહુ અકળામણ પામી હતી માટે આ વખત જવા દ્યો.

મદન—

તારે થયું આપણે પણ કાંઈ જરૂર નથી દ્યો શીસાને ઠેકાણે મુકો.

પિંગલા—ચાર રીસ સાને ચડાવો છે તમારી આજ્ઞા નહિ ઉઘાયુ

મદન—

ચારીની પરિક્ષા કરતી હશે કેમ? સંસારમાં બીજી શું લઈ જવાનું છે. ખાવું પીવું ને મોજ મજન કરવી બીજી કંઈપણ લે બીજી પ્યાલી.

પિંગલા—ચાર એક વખત તમે તો પીઓ.

(ખેંચતાણુ કરતાં અસ્પર્શ ખુબ પીએ છે.)

મદન—અહો કેવી સરસ લેજત આવે છે ગાયન શરૂ કરો જોધી વધારે આનંદ વૃદ્ધિ થાય.

પિંગલા—જોવો પ્યારનો હુકમ

બાજે બાજે બાજેરે બંગલેમે ધુધુરતો બાજે એરાહ
ધારં ધારં ધારંરે, આજે હર્ષ અતિશે ધારં
આપ વિના ક્ષણુ વિરહ દુઃખ તો દિલઅતી દમનારંરે. આજે.
સંસાર માંહે આપ થકી હું, કરં કરુ નવ ન્યારંરે. આજે.
પ્રીતિ જોડી મેં પ્યારા તમારી, આજા સદાતો ઉપાડુરે. આજે
પ્યારા પતિ હું આનંદ સાથે, પ્રીતિનું સુખ તો માણુંરે આજે.

મદન—

પ્યારી તારા કોકિલ સરખા મધુર કંઠનું રસિક ગાયન સાંભળી અત્યંત ખુશાલી થાય છે તને ફટકા માર્યા તેની તારી પાસેક્ષમા માગુ છું પ્રિયા જરા પણ ક્રોધ રાખે તો મારા સોગન છે.

પિંગલા—

ચાર એ શું બોલ્યા આ દેહ તમારીજ છે મને રીસ તમારી તરફથી કદી ચડતીજ નથી. હ્યો હવે એક તમે ગાયન કરો.

મદન—

હવે હરખ કરી ક્યાં જાઉં, કમરી થાહે ભારી વઉં એ રાહ.
 મારાં લલાટ ખીચ્યાં જાણું પ્રિયા તારી સાથે માણું
 ભયભૂતજમાં જરા ન જાણું, કૃપા તારી દિલદાર,
 ખુશ ખુશાલી કરીએ ભારી, તારો છે બહુ પ્યાર. મારાં.
 કામ કીડતો કરીએ ભારી, છો મારી દિલજનન
 પ્રેમપ્રિયા બહુ દિલમાં પ્રગટે, તું મારા છો પ્રાણ. મારાં
 દહાડા માંહે ત્રણ વખતતો, આવીશ તારી પાસે
 પરવા કોઈની ધારું ન દિલમાં ફક્ત તારી છે આશા. મારાં
 પ્રાણ હમારા દિલ હમારા, હરણુ કીધા છે ચાર
 તારાં દર્શન જ્યારે થાવે, ખુશીનો નવપાર. મારાં

પિંગલા—

વાહ તમે પણ સાર ગાયન કરી જાણો છો ને શું વખત ધ-
 જો વહી ગયો છે માટે ચાલો રંગ મહેલમાં

મદન—ચાલો ચાર

(સહુ નીકળી જાય છે)

પ્રવેશ ત્રીજો.

પિંગળાનો સ્વયમબર મંડપ.

સ્રી મંડપ—ચાલો હરીએ ફરીએ સૈયર માંડવેરે, એ રાહ.

શુભ સ્વયમબર રચ્યો બહુ શોભિતોરે

ઈંદ્ર પુરી થકી શોભા છે અપાર.

રૂડો મંડપ છે અતિ રણિઆમણારે,

એની ઓચવનો દિન અનુપછેરે, હર્ષ તણો હૈયે રહ્યો નથી પાર.

રૂડો મંડપ છે અતિ રણિઆમણોરે
જગમગ તો જળકી રહ્યાં, જડિત કાચ ખિલોર,
જમરખ રૂડા જુલતાં, કરે છે. જાકમઝોળ,

નકસી પહાણનો જડેલો રૂડો ચોક છેરે જડી દીધામાંહે નિલમ મણીનંગ.

રૂડો મંડપ છે અતિ રણિઆમણોરે.

ચિત્રામણનાં ચિત્રતો, આપે અતી અળકાટ

શોભિત સોના સાંકળે, ખટક રહી છે ખાટ

માણેક મોતી મૂંઢેલાં સુંદર સ્થંભ છેરે, જાત જાતનાં ભરી દીધાં છે રંગ, રૂડો

મયુરાસનો મૂકીયાં, હારોહાર આ વાર

દેશ વિદેશી રાજવી, આવશે આણે ઠાર

પૂર્ણ ભાગી હશે પામે તે કુમારિકારે, રૂપરૂપ તણો જોઈ છે ભંડાર, રૂડો

જડિત શુભ જરિ અનનડયાં, સ્વર્ગ પુરી સમ તુલ્ય

વર્ણુન થાય ન વાતમાં, ક્યું છે કામ અમુલ્ય

વૃક્ષ રોપો અતિશે માડવ રોપીઆરે, બહેકે સુંદર સુગંધી છટાદાર, રૂડો

આપણુ અંગ ઉપર ધર્યો, શોભિત સૌ સણગાર

મણી રત્ન માળા થકી, કંઠ ભર્યો છે આ વાર

જણુજણુ જાંઝરનો જમકારો થાય છેરે પ્રેમે પ્રગટે છે અતી ઉછરંગ, રૂડો

(ગયાબાદ.)

પ્રવેશ ચોથો

ચોપદાર—આસ્તેકદમ મુલાકાંતસે કદમ આબુસેં બાબુસેં ની
ગા રખીએ મહેરબાન મહારાજા ધિરાજ પિંગલસેન મહારાજાને
ધણી ખમા.

પિંગલસેન—પ્રધાન સર્વ સાહિત્યો તૈયાર છે કે કેમ?

મુખ્યમતિ (તપાસ્યા વગર) મહારાજન સર્વ સામગ્રી તૈયાર છે તે-
મ તમામ દેશાવરના રાજ્ય કુમારો આવી ગયા છે

પિંગળસેન—પ્રધાનજી તમે બરાબર તપાસ કરજો કોઇપણ પા-
છળ રહી જાય નહિતો વિમાસવું પડશે.

મુખ્યદત—મહારાજ કોઇ રહ્યું નથી આરોટને હુકમ ફરમાવો તે-
ટલી વાર છે

પિંગળસેન—આરોટ આપણે ધારેલ વિચાર સર્વ પ્રતિ સંતા વા-
ળી આપો

આરોટ—જેવો મહારાજનો હુકમ

છંદ હરીગીત.

પ્રિતિ થકી નીતિ થકી અમ અદ્ય સ્તુતિ ધારજો

મમરાયની વિનિતિ તે ઉરે ધરી સ્વીકારજો

મમભૂપે કીધી પતિજ્ઞા મન સાથે તો નિશ્ચય કરી,

મચ્છવેધનું નિશ્ચાન તોડે વરાવું તેને કુંવરી

ચકર ચકર સુવર્ણનું મચ્છ ફરે છે વેગથી,

નીચે જ્વાલય કુંડમાંહે પાડો તેને ટેકથી;

સર્વ રાજપુત્રો ક્ષત્રી સુતો હોમ તો હૈયે ધરી,

મચ્છ તણો તો વધ કરીને પરણો પ્રિતે કુંવરી.

(ધણાં ખરા રાજ્ય કુમારો નિષ્કળિત થયાને ધણાંખરા તો
શરમનાં માર્યા છાનામાના બેસીજ રહ્યા તેથી)

પિંગળસેન. નહિ બતાવ આતનહાડં એ રાહ.

નવ મળે (૨) ક્ષત્રી તો ક્યાંહી, સહુ વિર્ય ગયા બદલાઈ

બચ્ચો બચ્ચો તમે શરમાઈ. સહુ વિર્ય ગયા બદલાઈ.

ક્ષત્રી બચ્ચો નવ રહ્યો, માતાએ બારતો વહ્યો,

સૂર્ય ચંદ્ર વંશ તો ગયો. અરે ધિક્કાર, ક્ષત્રી કુમાર, લાજ લગાર,
ધરો ચિત્તમાંહી, સહુ વિર્ય ગયા બદલાઇ. નવ મળે.

ક્ષત્રી જતી પલટાણી, નામદે ખરે તો જણાણી.

મમ બાળા રહેશે કુંવારી, અરે ધિક્કાર ધરો કંઈ શીખ

ક્ષત્રીની રીત, લાવો દિલ માંહે, સહુ વીર્ય ગયા બદલાઇ. નવ મળે.

ક્ષત્રીનાં નામજ ટાળો વ્યંઝણનું નામ ધરાવો,

દાદી મુછો કતરાવો, માહારી આશ, થઈ નિરાશ,

ક્ષત્રીનો નાશ, ખરે તો જણાવે. સહુ વિર્ય ગયા બદલાઇ. નવ મ.

(ભથ્થહરી વિક્રમનો પ્રવેશ થતાં છાળસેનનો

ધિક્કાર વિક્રમને કાને પડવાથી

માર માર પાપી મુજને તું માર એ રાહ.

વિક્રમ—સત કોટી છે રાજ ધિક્કાર (૨)

કાંઈ કર વિચાર શર્મ ધર લગાર,

વચન તણો શું માર, ક્ષત્રી નહિ શું ધાર;

મારું તુને હું ઠાર, માળવ પરમાર સાંખે શું ગાળ; સતકોટી.

માળવ દેશ છે મહારાજન

તેનો વિચાર કર તુ મન.

કદી સાંખે નહિ ક્ષત્રી તન

એમ સાંખે શું ગાળ, ધરા જશે રસાતાળ;

શેશ ડોલી જનાર, દીનકર ઉંધો થાનાર.

શશી તપી જનાર, તુટે વિધી કરાર;

સૂર્ય પૃથ્વી તો અડી જનાર.

સતકોટી..

અરે દુષ્ટ રાજ તુ તારા મનમાં જરા પણ વિચાર કર્યો
વગર બોલે છે તો કાંઈ પણ શરમ આવતી નથી? તારા કંઠે

વચનથી મારા દિવમાં રોમરોમ જવાળા પ્રગટી છે, પણ શું કરે વ-
ડિલ બ્રાતાની આગ્રા નથી, નહિતો તારા ક્યારનાએ કોટી કટકા ક-
રી નાંખ્યા હોત, પરમાર ગાદીનું તને જરા પણ બાન રહ્યું નહીં, એ-
ટલુંજ નહીં પણ અમારા આવવા પહેલાં સ્વયંચર શરૂ થાયજ કેમ?
અરે અરેઅર તેં માળવગાદીની શરમ તોડી છે, પણ લાચારીથી મા-
રા હાથ અટકાવું છું નહીં તો ફળ અપાડત,

પિંગળસેન—(સ્વગત) અરે હું કેવો મુરખ? માળવગાદી સર્વથી સ-
ર્વોત્તમ તેનેજ મેં વિસારી મૂકી, મુખ્યત્વે પ્રધાનના કહેવા ઉપર આધાર
રાખી લાંબી નજરથી નિહાળ્યું નહિ, તેણેતો પોતાના નાખતા
ગુણ જણાવી દીધા, પણ ક્રોધિત બનેલ પરમારોને થંડાતો પાડું
(આસન) મારા મુગટમણી કુમારો મારામાં તે અરેઅરી ભૂલ આ-
વી છે, હું તમારો ગુન્હેગાર થઈ ચુક્યો છું, હવે તમારી ખુશીમાં
આવે તેમ શિક્ષા કરો, તમારા શર્ણમાં શીશ મૂકું છું.

ભરૂંહરી—

માહારાજ શ્રી પિંગળસેનજી આટલી બધી ઉપમાને હું લાવદ
નથી. આપ મોટા છો તો મારે પુણ્ય ઠેકાણે ગણાઓ, તેને બદલે મા-
રા શર્ણમાં શીર મૂકો છો? તે બ્યાજખી ગણાય નહિ, અને ભૂલ છે
તે માણસને માટેજ! કોઈપણ પ્રકારથી ઓછું લગાડોતો મારા સમ
છે. વિક્રમ હજી બાળક છે, તેના બોલવા સામે જરાપણ ધ્યાન આ-
પશો નહિ.

પિંગળસેન—

(સજ્જનનેત્રે) માળવપતિ મહારાજ હું તમારી પાસે એક અ-
ણું માત્ર છું, હું મુખ્ય અથ અવિચારી જેટલો પશ્ચાત્તાપ કરું તેટલો
થોડો છે,—ઈશ્વર કૃપાથી મારી અડગ કોઈ તોડી શક્યુ નહિ, કદા-
ચી તેમ બન્યું હોત તો મારી રત્ન કુમારિકા કિચકમાં તણાઈ જત.

લર્થહરી—યવાનું હતુ તે થઈ રહ્યું મહારાજા; નિધાન કેવી રીતે તોડવાનું છે?

પિંગળા—

મહારાજા સુવર્ણનો મચ્છ ચકર ચકર ફરે છે તેને તોડી નીચે જવાલયમાં નાંખવાનો છે.

લર્થહરી—

અહો એમાં શી મોટી વિસાત છે? (ચંકરતું સ્મરણ કરી એક બાજુ મચ્છવેધ કરતાં જ્યજ્ઞકારનાં ધ્વનિ સાથે પિંગળા પરમાળ આરોપવા શૃંગાર સજ્જ હાજર થઈ)

પિંગળા—

પ્યારા પ્રાણુનાથ માતપિતા સહુ કુટુંબ સહોદર સમિપ તેમની આત્માથી આપના સુદોમળકંઠની વિષે આરોપી સુદ પ્રતિની અવિચળ ગાંઠમાં સદાપ્રેમ વૃદ્ધિ થતી રહે એવી અહોનિશ આપની દીન કીંકરી-આશા રાખે છે.

લર્થહરી—

પ્રિયા તમારા તથા મારા પ્રેમમાં ઇશ્વર સદા સહાનુકુળ એવી મારી પણ અહોનિશ માગણી છે.

(ચાર મંગળ વર્તીયા બાદ)

સર્વ મંડળ—આ કામરતીનું જોડું પરમકપાળુ અવિચળ રાખે એવી સહુની આપિશ છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

પિંગળાનો પિયરમાં મહેલ.

કપટકળા—

બાઈ પ્રથમનો બહુ ફાડા મારતા? પણ હું કંકેતી નહિ કે

જ્યારે રાજ્ય કુમારની પ્રાપ્તિ થશે, ત્યારે બિચારો મદનપાળ તો ક્યાંક પડ્યો રહેવાનો.

પિંગળા—

દાસી તુતો ખરેખર મુખ જણાય છે? હું પણ પિંગળસેનજે-
વા ખાનદાન મહારાજનું છોડું છું, જ્યારે વચનેથી ફરીશ ત્યારે તો
પછી થઈ રહ્યું ના? ઉડું તપાસતાં થયું છે તો ધણું અવળું, પણ
હવેતો લાગી તે લાગી, કદી છુટવાનીજ નહી, માળવગાદી પાસે તે
બિચારો સા હિસાબમાં છે, પણ થયું તે ખરું જ્યારે જીવ તેની સા-
થે બધાજો, ત્યારે તો પ્રીતિ અવિચળ રાખવી, પ્રીતિમાં ફસાવી કોઈ-
ને પડતો મુકવો તે અઘટિત ગણાય, તેના ગુણ તરફતો નજર કર-
તાં અતિશે ધિક્કાર વધુ છે. વગર વાંકે ભસો મારો વાંસો ને
ભસો તેના ચાખુખ, થાય તે ખરુંપણુ છોડવો તો નહિજ અત્યાર
સુધિમાં જે સુખ મળ્યું છે તેનો બદલો આપણે જન્મ પયંત પણ વા-
ળી શકીએ તેમ નથી. હજીવર સૌ સારા વાના કરશે માટે જરા પણ
તે બાબત મારી વિષે અણુવિશ્વાસ નહિ આણુ.

કપટકળા—

આજથી હેતતો ઘટવા લાગ્યું છે, દિવસે દિવસે ઓછુંજ થવા-
નું, જ્યારે વરમાળા આરોપી ત્યારેતો તેમનામાં લીન બની ગયા હ-
તા હું કહેતી નહી કે અશ્વપાળ તો રમરણમાં પણ નહિ રહે?

પિંગળા—

એમ બને ખરું તેતો હૈયાનો હાર સમજી લે સ્ત્રી ચરિત્રો અને
તેંજ શિખવાડેલા છે તો લગાવવાં કેવી રીતે તેથી તું પૂરતી માહિત
છે, ચારથી ચારી તો રાખવી પણ ક્યારે રખાય કે જ્યારે માળવપતિ-
ને વશ કર્યા હોય ત્યારે, પરમાર વંશને ઓળખે છે ના? કેવી તેની
કરગ્રાહ છે જરા વાંકમાં કોટી કટકા કરે તેવા છે.

કપટકળા—આઠ છે તો તેવું પણ વચન અને સાવધપણું બંને સાચવજો.

સખી વિરહીજનની પીડ વિરહી જાણે છે એ રાહ.

પિંગળા—ઘસી જારી વિજરની રીત દિલમાં તું જાણે છે,
 ત્રિઆ બંધની માંહેનર રંક પ્રમાણે છે;
 ઘસી આણુ કટાક્ષથી નારી નરને પાડે છે
 ઘસી ત્રિયા પુરૂષનું મન ક્ષણમાં તાણે છે. ઘસી.
 ધનુષ્ય કટાક્ષ આણુથી, યોદ્ધ કર ચક્રચૂર,
 પુરૂષ નાંખુપાસલે ઘસી, ત્રિયા બંધની માંહે કોણુ ઉગરીઆછે
 ઘસી સ્ત્રીની ચોસઠ કવાય તેમાં કોણુ તરીઆં છે
 ઘસી નારીથી નર બધાય, શાસ્ત્રો ઉચરીઆ છે. ઘસી.
 મોટા શસ્ત્ર તો કર ધરી, વશ કર ભરથાર,
 સુખે દિવસ નિરગમુ.
 ઘસી રમી તેનાથી જાર આશાપુરૂં મારીરે;
 ઘસી ચિત્તે નકકી તું ધાર રાખુ પકકી ચારીરે,
 ઘસી ત્રિયા સ્ત્રિસાર શકે કોનિ વારીરે, ઘસી.
 માળવપતિ મહારાજને નાંખુ બંધનમાંહ,
 ચારીથી જારી રમું ઘસી જે છે હૈયા હાર મુજમનખ્યારોરે
 ઘસી એ છે પ્રાણાધાર જૂદો નવ ધાર્યોરે,
 ઘસી મદન કેરો માર, જેનાથી નિવાર્યોરે. ઘસી.

કપટ—આઠ આવો વિચાર હરનિશ રાખો તો ધણુ સાર.

પિંગળા—

ત્યારે શું તેમાં ફેર પડે? જે દિવસ થયા ચારને મલાણુ નથી
 તેથી માફ ચિત ત્યાં ચોંટી રહ્યું છે તેને પણ તેવીજ રીતે વિરહ ફ-

ખ સાક્ષતુ હસે માટે તું તેને તેડી લાવે તો સારૂ જેથી બનેની અ-
ગ્નિ શાન્ત પામે.

કપટ—

પણ બાઈ માળવપતિને આવવા અર્ધા કલાકની વાર છે મા-
ટે વિચાર છોડી દ્યો તો હીક.

પિંગળા—

પણ તેથી શું થયું? શું મારામાં ચાલાકી ઓછી સમજે છે?
જ્યારે અહીં મારા બાપના રાજ્યમાં આવો બય રાખે છે, ત્યારે ત્યાં
આવીને તું શું કરવાની હતી?

કપટ—

બયતો રાખવોજ નોંધ્યેના! જે પ્રસંગની શરૂઆતી કરવી
તેનો આગમચથી વિચાર કરવો, કે પાછળથી પસ્તાવું ના પડે, પર
મારની કરડાઈ તો સારી રીતે સમજેછોના?

પિંગળા—ઘસી ગમે તેવા કરડા પણ ગુલામ માફક બનાવું છે ના
જેજે હવે ઢિલ નહિ કરતાં તાકીદથી તેડી લાવ.

કપટ—પણ મહારાજની સ્વારીતો હમણાં આવી પહોંચશે?

પિંગળા—

પણ તેથી થયું શું? તેનાથી પ્રગટેલો અગ્નિદાહ શું શાન્તિ
પામવાનો હતો? કદીજ નહિ. એતો જ્યાં જીવ બંધાણો છે ત્યાંજ
શાન્તિ વળવાની; વળી તે રિસે બરાણો હશે, માટે ઉંચા. પ્રકારના
મઘની લાલચથી તેડી લાવજે, હવે સત્વર વિદાય થા.

કપટ—હ્યો ત્યારે આ ચાલી.

પ્રવેશ છઠો અશ્વશાળા

મદન—

સાળી રાંડોનો શ્યો વિશ્વાસ? પ્રથમતો કહેતી હતી કે તમને જરા વાર પણ નહિ વિસાડું, તેને બદલે એ દિવસતો થઇ ગયા, તોપણ જરા બી ખબર એની તરફથી મળી નથી. એની સાથે દોસ્તી કરવામાં કાંઈપણ સાર નથી. “નાદાનકી દોસ્તી ઓર જીવકા જીન,” એ કહેવત સાચી છે. એ રાંડતો પુરેપુરી લુચ્ચી પણ માળવના રજપુત રાજા જેવા તેવા કરડા નથી, તેની દોસ્તીમાંથી કોઇ દીવસ નક્કી આપણું મોતજ આવવાનું માટે તેની ચારી રાખી જોખમમાં શામાટે પડવું જોઇએ પિંગળસેન જેવા મહારાજા પણ એની પાસે બકરી જેવા થઈ ગયા તો આપણી શીતાકાદ બીજે કાંઈ પણ લાંબો વિચાર ન કરવો પરમેશ્વરની કૃપા દ્રષ્ટિથી બીજું જોતું હશે તો ક્યાં મળે તેમ નથી માટે તેની ચારીતો ખચિત છોડી દેવીજ.

(કપટકળા આવે છે)

કપટ—

કેમ અશ્વપાળ શા વિચારમાં પડ્યા છો? રીસતો ચડી હશે? પણ નિર ઉપાયે તમારો વિયોગ વેઠવો પડ્યો હવે વખત મળ્યો છે. માટે તાકીદે પધારો મારાં બાઈ સાહેબને જરાપણ એન પડતું નથી. મદન—ક્રોધાવેશમાં કોરડો મારી, રાંડ લુચ્ચી અંહી શા માટેજ આવી? તાકીદથી વહી જા, શા માટે ઢીલ કરે છે? હું કદી આવવા નો નથી, તારી બાઈનું જ મારે કામ નથી.

કપટ—

અશ્વપાળજી કોરડો શા માટે મારો છો? તમારો મુન્હો તો થયો, પણ હવે ક્ષમા કરી પધારો આપ નહિં આવોતો મારા બાઈ

વિયોગે અતિશય પીડા પામી પ્રાણ ત્યાગ કરશે તો પછી તેમાં સારૂં
કુળ નહીં નિકળે.

મદન—

માહું પરિણામ આવશે કેમ? તારી બાઈને પાલવે તેમ કરે
હું કાંઈ તેનો તાબેદાર નથી. તારી બાઈ મને શું કરવાની છે?
એની શું સત્તા છે. એને પણ એક વખત બોધ લઈશ હું પણ
રજપુત બેટાણું મોતનો જરાપણુ ડર રાખતો નથી. માહા પરિણામનું
કુળ તારી બાઈને તો વખત મળે બતાવવાનો પણ રંડા મદનના ઝપાટા
તું તો બોધ લે. કેવું પરિણામ આવશે વાતકર

(ત્રણ ચાર કોરડા મારે છે.)

કપટ—

(રાડ પાડી) અરે તમે મને વગર વાંકે શીદ મારો છો.
(મનમાં) મારા ક્યાંથી ભોગ લાગ્યા કે આવા નિર્દયની સાથે દો-
સ્તી બધાવી ત્રણ ચાર વખત તો માર બાઈ ચુકી, બાઈને પણ
મારે છે તો હું શા હિસાબમાં (ચાસન) મેં આપને એમ કહ્યું કે
મારી બાઈને તમારા વિના જરાવાર ગોઠતું નથી, આપની ઉપર એવી
તો પ્રીતિ લાગી ગઈ છે કે જળ વિનાની માચ્છી તલપે તેમ તલપ્યા
કરે છે આપ નહિ પધારો તો પ્રાણ ત્યાગ કરશે એટલે તે પરિણામ
સારૂં નહિ આવે.

મદન—એવો અલંત પ્યાર મારી ઉપર છે? સારે તો હું ભુલ્યો. પ-
ણુ હું ત્યાં તો કદીજ નહિ આવવાનો, કારણુ માળવાવાળા જેવા તે-
વાં નથી, એવાની સાથે બાથ ભીડવામાં મારી તાકાદ નથી.

કપટ—

એ બાપતનો અગાઉથી બદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે વળી આપ-
પના માટે ઉંચા પ્રકારનો સરખા મંગાવ્યો હતો તે પણ આવી ગયો છે.

મદન—ત્યારે તો હીક તું પ્રથમ વહીજા હું પાછળ પાછળ આ
આવું છું.

કપર—તાકીદથી આવજો.

(ગયા)

પરમાર પતિ હું પત્ર લખુ છું આજે હિત ધારી.

પ્રભુ તણી તો કૃપા મારી પર થઇ ચુકી ભારી,
પિંગળા કીધી છે પ્યારી, થઇ છે બહુ તેથી ચારી.
જીવ જાન દોસ્તી લાગી છે તેની કદી ન તુટનારી. પ્રભુ તણી,
મારી પર બહુ તેને છે પ્યાર ઘડી વાર જૂદી તે ન ધનાર,
સર્વકાળ ગણે છે મુજને ચાર જરા ના મુકે વિસારી પ્રભુ તણી.
ગુમાયો બે દિવસનો વખત, પ્યારીને ધા લાગ્યો તે સખત,
પ્યાર મળે નવ માળવ તખત, ફક્ત મારી છે તે પ્યારી. પ્રભુ તણી.

પ્રવેશ સાતમો.

પિંગળાનો મહેલ.

પિંગળા—

દાસીને તેડવા ગયા ઘણીવાર થઈ ગઇ પરંતુ હજી સુધી, આ-
વી નહિ રાજગજને આવવાનો વખત થઈ ગયો છે બે દિવસથી મળા-
યું નથી તેથી જીવને જરા પણ ચેત પડતું નથી. કામાગ્નીએ બરા-
બર છાપો મારા દિલની અંદર લગાવ્યો છે મદન પિંગળા મારાથી સહ-
ન થતી નથી તેમ ચાર વિના પ્રજ્જાવિત અગ્નિ શાન્ત પામતો નથી
પ્રભુ જ્યારે મારો આત્મા ચારની સાથે સંપૂર્ણ જોડી દીધો ત્યારે વિ-
રેગ શા માટે રખાવે છે.

ક્યાંથી આ સંભળાય મધુર સ્વર.

મુજને ચેન, યારની વિના, પડે ના મુજને ચેન,

છે દિનરેન, યારની વિના, પડે ના મુજને ચેન;

હું, અકળાઈ ગઈ છું, તવસ્યાં છે મળવા નેન. યારની

સુખ ઉપચારો, સર્વ શંગારો, બની ગયા છે દુઃખ દેણ. યારની.

યાર મેળાવો, દુઃખ તો ટાળો, પ્રભુ સ્વિકારો મુજ કહેણ. યારની,

ચિત્ત પરોયું, મનતો મોહ્યું, રોઈ લાલ થયાં નેન. યારની.

(કપટકળા આવે છે)

કપટ—

બાઈ સાહેબ તમારા યારનાં પ્રતાપમાં તો મારાં હાડકાં રંગાઈ
પાં છે. હવે હું કદી ત્યાં જવાની નથી.

પિંગલા—કેમ નથી જવાની? શું નોકરી કરે છે કે અંહી અમ-
સ્થી રહી છે?

કપટ—બાઈ પણ આવી નોકરી?

પિંગલા—અરે ગમે તેમ થયું પણ તેઓ ક્યારે આવશે? કેમ ન
લાવી?

કપટ—બાઈ મારા ખર્ચર પૂછો છો કે યારનેજ જાણ્યા કરો છો?

પિંગલા—તને જીવથી કેમ ના કાઢી? બધી વાત જવા દઈ યાર ક્યાં
છે તે કહે?

કપટ—

(મિજાજ ગયો જાણી) બાઈ સાહેબ પ્રથમતો તેણે ના પાડી
પણ ત્યારે બહુ સમજાવ્યો અને મદિરાની લાલચ આપી ત્યારે તેણે
હું કે હમણાં હું આવું છું.

પિંગલા—

દાસી ત્યારે હજી કેમ ના આવ્યો? હું આજથી ખર્ચર આપું

હું કે ખબરદાર કોઈ દિવસ વધુ ઘટુ ખોલીતો ? વળી ખાત્રીથી સમ જળે કે તેનો બદલો જવા નહિ દઈ સામી જા કેટલેક દુર દે હજી.

કપટ—આવતા હશે તો પાછા નહિ જાય.

પિંગલા—મેં તને કેટલી વખત કહ્યું કે મારો હુકમ ઉઠાપવો નહિ.

કપટ—પણ સાંભળો મહારાજની સ્વારી આવી કે શું ?

(આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ આવ્યુસે બાળુસે નિગારખો મહેરબાન (માળવપતિ બર્થહરી મહારાજા ધીરાજને ધણી ખમા.)

પિંગલા—

ઘસી માળવપતિની સ્વારી આવી પહોંચી કે શું તાકીદી રાખ.

કપટ—

શેની તાકીદી રાખું, મહારાજા તો આવી પહોંચ્યા, મદિરા નિસ્સો હદ ઉપરાંત ક્યો છે કે શું. જાણો તો છે કે માળવપતિ કેવા કટા છે, છતાં ચાર ચારજ જાંખ્યા કરો છે.

પિંગલા—ઘસી ત્યારે ચારને નહિ મળાય.

કપટકળા—

હાજ તો, પણ જો આગળ ઉપર મળવા ધરાદો રાખતા હોતો મહારાજાને અત્યારથીજ સપડાવજો અને ચાર સાથે રહે તેવો બદોબસ્ત પણ કરજો.

પિંગલા—

તેની હરકત નહિ. પણ આવો અમુક વખત ગયો તેનો અતિશે પ્રશ્નાતપ થાય છે.

કપટ—

ખાઈ હવે તે વિચાર છોડી દઈ સ્ત્રી ચરિત્ર લગવવામાં સાવધ થાઓ કારણ હજી પ્રથમ પ્રયાસ છે. અશ્વપાળને આવતા અડકાવવા બંધકું કારણ તેને જ્ઞાન નથી, મહારાજા હશે તોપણ ધસ્યો આવશે.

પિંગલા—

તેમ થતાં તેને લાગશે તો બહુ ખોટું, પણ લાચારીથી કરવું પડે છે. તેને ગુસ્સો ચડવા દઈશિમાં. આ લે આ સવા લક્ષ્મીને રાત્રીનું સાડી તથા મઘ પણ સાથે લેતી જજો તે બન્ને સુપ્રત કરી તેનો આત્મા ખુશીમાં રાખજો.

કપટ—બહુ સારું બાઈ તે વિષેની ચિન્તા કરશે નહિ હ્યો હવે જઈશું.

(દાસી ગયા બાદ ભર્યુંહરી આવે છે.)

ભર્યુંહરી—

(પિંગલાના સ્વરૂપ પર સ્તબ્ધ બની સ્વગત) અહા પ્રભુ આશું મારી નજરે જોઈશું ? સ્વપ્નું તો નથી ? શું આવું પદમની રત્ન મને પ્રાપ્ત થયું છે? ત્યારે મારાં જેવાં મહદ્ ભાગ્ય કોનાં સમજવાં! ઉર્વશી ઈંદ્રાણી કે શેષ કન્યા આના અતુલ્ય સ્વરૂપ પાસે શા હિસાબમાં છે ? શુ આમ ગાંધીતા હસ્તથી પ્રેમ રૂપી વરમાળા મારા કંઠમાં આરોપાયેલી છે? અહા પ્રભુ તારી ગતિને સહસ્ત્ર વખત ધન્યવાદ આપું છું કે મારા નસિબમાં આવું રંભા રત્ન પ્રાપ્ત થયું.

પિંગલા—

પધારીએ પ્રાણેશ્વર, માળવપતિ શું વિચારમાં પડ્યા છો! શું અદિન દાસીથી કંઈ અપરાધતો નથી થયોના? કદી ગુન્હો હોયતો ક્ષમા બક્ષિસી કીકરીને સેવામાં લેવા ઉત્ક્રાંત થશે ખિરાજો પદંગ ઉપર

ભર્યુંહરી—

સુંદરી આ શું બોલો છો? અપરાધ શ્યો? ફક્ત પરમ પ્રભુના ઉપકારમાં અત્યાર સુધી ગુંચાણો હતો, મારાં ધન્ય ભાગ્ય કે તમારા જેવી અતુલ્ય સ્વરૂપ ધરનારી અર્ધાંગના પ્રાપ્ત થઈ.

પિંગલા—

પ્યારા પ્રભુ આપ જેવા માળવપતિના હસ્તકમાં હું જેવી લાખો કીકરીઓ આવે, ખરો ઉપકાર તો મારેજ માનવાનો છે, કે હું કાચના કટકાનો આપ જેવા અમુલ્ય હીરાનો સહવાસ થયો.

હામ હૈયે નહિ હાર મુંદરી હામ હૈયે ન હાર—એ રાહ.

ભથ્થુંહરી—

પ્રભુ કૃપાનો ન પાર, પ્રેમદા પ્રભુ કૃપાનો ન પાર.

જોડી મેળી કિસ્તાર, પ્રેમદા.

પ્રાણથી પ્યારી સ્વરૂપ ધારી, જોડી તારી તો નહિ મળનારી.

તુચ્છ તારી પાસે છે ઇંદ્રાણી;

મહદ ભાગ્ય પ્રિયા અતિશે મારાં, કરું કદી નવ તમને ન્યારા

વસ્યા છો દિલ મોજર, પ્રિયા તમે વસ્યા છો દિલ મોજર પ્રેમદા.

વદન તારું ચિત્ત હરનાર, તુજથી અધિક કંઈ ન ધારું.

મુઝા કુમારીધું બલિહારી, ચોંટી છો પ્રિયા ચિત્ત મોજરી.

પ્રગટે છે અતિપ્યાર, તુજપર પ્રગટે છે અતિપ્યાર પ્રેમદા

પિંગલા—

પરમ પ્રભુ ખરેખર ભાગ્યશાળી તો હુંજધું હું ક્યાં ને માળવ-પતિ માહારાજા ક્યાં; આવો સ્વકલ્પ પણ કદી નહિ હતો, હોય પણ ક્યાંથીજ નગ્નનિયંતાની પૂર્ણ કૃપાથી આપણી સરખી જોડી મળી છે. પ્રભુ દિન દસીને આશા છે કે હર હમેશ વધારે વધારે પ્યાર નિભાવતા રહેશે.

ભથ્થુંહરી—

પ્રિયા હું પણ તમારા પ્યારની અધિક અભિલાષા ચાહું છું, કારણ પરમ કૃપાળુ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું સરખું મેળવે છે તે અમુલ્ય

વૈભવવિલાસનું સુખ ભોગવવા માટેજ સરખું જોડું તો ક્યાંઈ હોતુ જ નથી. કાંતો ઉમરમાં સરખા ન હોય, ઉમરમાં સરખાં હોયતો સ્વરૂપે અદકાં ઓછાં હોય, કદાપી તેમ પણ સરખા હોયતો વિદ્વાન પક્ષિમાં તકાવત પડતો હોય, નહિં તો સ્વભાવિક અસ્પર્શ અણુ ગમેજ થયા કરે, મતલબમાં કોઈપણ જોડું સરખું મળતું નથી, બા-
ગ્યશાળી અને પૂર્વનાં અથાગ દાનેજવરી હોય તેનેજ સરખી જોડી મળે છે. આપણે દયા સિંધુની અતિશય દયાથી સરખી જોડી મળીછે તો પ્રેમ વૃદ્ધિ કેમ નહી થાય ?

પિંગલા—

ગાયન.

મળ્યા છો મુજને પ્રિતમ પ્યારા (૨)

પ્રિતમ પ્યારા, પ્રાણુ આધારા.

મળ્યા છો

સોનાનો સૂર્ય ઉગ્યો છે મારે, મેલ મોતીડાના મનતો ધારે

અખંડ નિભાવો પ્યારા પ્યારે, નિભાવો પ્યારા, ચર્ણુની દારા. મળ્યા.

ચર્ણુની દાસી પ્યારા તમારી, દાસીની શેવા લેશો સ્વીકારી

વિનતિ મારી ઉરનો ધારી, ઉર ધારો દારા, સ્વીકારો પ્યારા. મળ્યા છો

પ્રાણેશ્વર પરમેશ્વર પ્રતિ મારી વિનતિ છે કે અલંત પ્રેમથી

જોડાએલા જોડામાં સદા પ્રેમ વૃદ્ધિ થતીજ રહે.

અર્થહરી—

પ્રિયા ચંદ્રનું ચક્રમાં, મયુરનું ધનમાં, અને દિપનું પતંગમાં
જેમ અહોનિશ ચિત્ત ચોંટલું છે, તેવીજ રીતે મારી પ્રીતિ તમારી
પ્રીતિ બધાણી છે એમ ખાત્રીથી સમજજો.

પિંગલા—

નયનકાન્ત આપ અતિશે શ્રમિત થયા હશે ? માટે જરા નિંદ્રા
પસ થાયો તો આપના કામળ ચર્ણુની શેવાથી મારી દેહ પવિત્ર કરે.

ભર્યુંહરી—

સુખા એ શું બોલ્યા ? શું તમે શેવા કરવા યોગ્ય છો ? કદિ નહિ. રાજ્ય કુમારિકા તમને નિંદ્રા આવતી હોય, તો બસે સુઈ જાઓ. હું પણ તમારી જોડેજ સુતો છું.

પિંગલા—

પ્રભુ મારો એવો આગ્રહ નથી. આપને તે વિષે બોલવા જ્યા તસ્દી આપી તેની ક્ષમા કરશો.

ભર્યુંહરી—

વાહ સુંદરી એવું શું અનુચિત કર્મ કર્યું કે તેવી સહેજ બાબતમાં પણ ક્ષમા માંગી મને શર્માદો કરો છો ? કાન્તા તમને આજે જણાવવાનું છે કે આજે મને સ્વસ્થાન છોડ્યા લગભગ આઠ દિવસ થયા, વળી લઘુ બન્ધુ વિક્રમા પણ સાથેજ છે, તો ઉજ્જવળ જવા માફ દિલ ઉશ્કેરાયું છે. માટે તમે તમારી માતૃશ્રી વિઝેરેની સમતિ લઈ વિદાય થવાય તેવો બદોબસત કરશો.

પિંગલા—ઘણીજ ખુશાલી પણ પ્રિતમ;

ભર્યુંહરી—

કેમ બંધ રહ્યા ? નક્કી સમજશો કે તમારા વિચાર વિરહ કદી પણ પગલું ભરવાનો નથી. માટે જે બાબત કહેવાની હોય તે ખુશી થી કહી બતાવો.

પિંગલા—

પ્રાણાધાર બાબત તો સહેજ છે. તે એજ કે મારી દાસી અતિ વિશ્વાસુ તથા સુશિલ સ્વભાવની છે, તેનાં માબાપો વંશ પરંપરાથી અમારી નોકરી કરતા આવે છે તેનો મદનપાળ નામનો બાઈ હાલ અશ્વશાળામાં નોકર છે. હાલમાં તે તેની બેનની પિછાનેથી તથા મારાં

માતાપિતાશ્રીની રજાથી મારી પાસે આવે જાય છે. તેની શુદ્ધ નિર્મળ ભક્તિ તથા કાલાધેરા બોલથી સ્વભાવિક રીતે બ્રાતા સમાન પ્રીતિ તેની તરફ ઉશ્કેરાય છે. વળી દાસી સાથે આવવાની છે, તે તેના ભાઈને જૂદો પાડવાનું કહેતા અત્યંત દિલગીર થાય છે. પ્રિયતમ તે બહેનની મારી પ્રતિ શુદ્ધ રાજ્યભક્તિથી મારા દિલમાં અતિશે દયા ઉત્પન્ન થાય છે. તો તેનું મન દુભવતાં હું દિલગીર થાઉં છું. માટે આપ કૃપાનાથ તેને સાથે લેવાય એવો અંદાજસ્ત કરશો. તેની દિલચાલ વિષે મારા પિતાશ્રીને પૂછતાં માલમ પડશે.

ભતૃહરી—

પ્રિયા તેમાં તમારા પિતાશ્રીને પૂછવાની શી જરૂર છે ? મને તમારી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. સારી ચાલનો છે એમ તમારું દીલ કબુલ કરતું હોયતો ખુશીથી સાથે લ્યો. એટલું વિચારવાનું છે કે તેમાંથી આગળ ઉપર જતાં મારું પરિણામ ન આવે.

પિંગલા—

પ્રિયતમ એવી શું હું મુર્ખ છું ? આપના ધ્યાનમાં આવે તેમ કરો; હુંતો તે વિચારાની દયા ખાતર કહેતી હતી.

ભતૃહરી—

પ્રિયા શું તમને ઓછું લાગ્યું ? ખુશીથી સાથે લેઈ લેજો કારણ જેતું અંતઃકરણ શુદ્ધ છે તેની શી હરકત છે, લ્યો પ્રિયા વખત ગણો ગયો છે તો વિશ્રાંતી લઈએ.

પિંગલા—

જેવી પ્રાણેશ્વરની મરજી.

(સુધ જાય છે;)

પ્રથમ અંક સમાપ્ત.

અંક બીજો.

પાત્ર વર્ગ.

કુરસિંહ-- { માળવ દેશ તામેના ખંડીઆ રાખ.
કાળસિંહ-- {

વિક્રમ--ભયૂહરીનો લઘુ બન્ધુ.

નરપતશા--ઉજ્જન નગરીનો ગરીબ બ્રાહ્મણ.

અંબિકા--ધર્મરત્નશી દેવી.

પિંગલા--ભયૂહરીની રાણી.

કપટકળા--તેની ઘસી.

ભર્તૃહરી--માળવ દેશનો રાખ.

અંક બીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

કુરસિંહ—

ભાઈ આપણે સાંભળેલી વાત તો ખરી હશે, વખત તો અતિ રાય ઉત્તમ મળ્યો છે. ઘણાં દિવસની બળતરા છે તો હવે ઓછ કેમ ઉતરશું ? પડે ભર્યુંહરી તો બ્યારથી સ્વયમ્બરમાં વિજ્ય કરી નવી રાણી લાવ્યા, ત્યારથી જનનામાંથી આણે નીકળ્યા નથી. વિ-ક્રમાદિત્યનો ભય ઓછો નથી. પણ અત્યારે તે લાગર મળે નહિ અ-સાનક ખમેડો થવાથી કુદ કરવા ગયો છે. બિચારા પાછળના તો ભા-ત આઉ તે શુ કરવાના હતા ? પ્રાઈ મરવા માટે ખુશો હોય નહિ, સૌ ટાઢા કાન કરી પડ્યા રહે. લશ્કર નિમકહલાલી હોય તો લડે ખરું પણ ક્યારે ? કે બ્યારે ઘણી મોખરે હોય ત્યારે. ઘણી વિનાનાં દોર સુનાં, માટે આવો અમુલ્ય વખત ફરી પ્રાપ્ત થવાનો પણ નહીં, અને ગુમાવેલો પણ નહિ.

કાળાસિંહ—નહીત જાતા આપણાં પૂર્વજોને પુરમારે બહુ પીડ્યા છે. માટે તેનો બદલો પુરતી રીતે વાળવો.

કુરસિંહ—

આપણુ લશ્કર કેટલેક દુર હશે. રાત્રીના બાર અભ્યાનો તો સુ માર થઈ ગયો છે. છાપો મારવાનો અતી અત્યુત્તમ વખત છે, માટે હવે તુટી પડીએ તો ઠીક; આવા કામમાં જોટલી વાર લગાડવી તે આપણને હાની કર્તા છે. અત્યારે તેનું સર્વ લશ્કર શાન્તિથી સુતું હશે. હવે તો વાકીદે લશ્કર આવે તો ઠીક. વૈરથી જે કાવા નાન પ્રગટયો છે, તે બ્યારે આશા પુરી પડશે ત્યારેજ સમશે ત્યાં મુખી મનને શાન્તિ વળવાની નથી.

કાળસિંહ—

બ્રાતૃશ્રી આપણું લશ્કર જરા કમ કૌવત અને હિમત વગરનું છે. માટે સંપૂર્ણ રીતે ઉશ્કેરણી આપી જરા પણ પાછી પાની ભરવા પણું કદી રહેવા દેવું નહિ હ્યો સૈન્ય આવી તો પહોંચ્યું (સર્વ લશ્કર સલામ ભરી એક બાળુ ઉભું રહે છે.)

કુરસિંહ—

મારા શરવીર લડાયકો આવો અમુલ્ય વખત ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થવાનો નથી. ગંગાપી પ્રવાહ આલ્યો જાય છે તેમાંથી બીનહરકતે સફળતા મેળવવી છે. પરમાર તરફથી અત્યાર સુધીમાં કેવાં કેવાં દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં છે અને હજી પણ જો તેને પુરી શિક્ષાએ નહિ પહોંચાડીએ તો આપણને જાંપી બેસવા દે તેમ નથી. રણમાં પડી પોતાના ધણીને વિજ્ય આપવો તથા ગાંધર્વ કન્યાને વરવું એ દરેક ક્ષત્રી પુત્રનો ધર્મ છે જ્યાં સુધી ક્ષત્રી બચ્ચો રણમાં પડી અમર કીર્તિ નહિ મેળવે ત્યાં સુધી તેનું જીવીત વૃથા છે ઉજ્જનન અત્યારે તદ્દન નિર્બળ થઇ ચુકી છે પડે ભર્યુંહરી રાણીમાં લુપ્ત બની જતાના બારણે પગ પણ મુકતો નથી તેમ વિક્રમ ધરે નથી ત્યારે કશી વાતનો ભય રાખવાપણું છેજ નહિ. માટે તમારી શુરી સમશેર હસ્ત ગ્રહી ઉતરી પડે.

લશ્કર—

જેવી મહારાજનની આજ્ઞા પણ મહારાજ દરેક પ્રસંગે પ્રથમથીજ વિચાર કરવો કે આગળ જતાં પશ્ચાતાપ કરવો પડે નહિ સામે છે પરમાર બચ્ચા વળી ક્યાં ઉજ્જનનું રાજ્ય અને ક્યાં આપણે તેના બળવત્તર સૈન્ય સામે આપણે મુઠી ભર પણ નથી.

કાળસિંહ—

અમે શું મુખે છીએ અમે શું તેના પ્રાક્રમથી અજ્ઞાન છીએ
પણ જ્યારે અનુપમ વખત મળ્યો છે. ત્યારેજ તેમાં પગલું બરું છે
પ્રાણ આશા સહુ રાખે છે અને સાથે વિન્ય ઇચ્છા પણ હોય છે.
વળી તે બેને સાચવવું એ બહુ મુશ્કેલ છે પણ આતો વિન્ય પ્રા-
પ્તિનોજ રસ્તો શોધી કહાડેલો છે.

સરકર—

ઠીક મહારાજ અમે તો તમારું નિમક ખાધું છે તો આવશું
જના પણ કામ બારે ઉઠાવ્યું છે રામ રાખે તો શરમ રહે એવો
વખત છે.

શાને પ્યારી તમે મુને ધીકારો. એ રાહ.

કુરસિંહ	{ તલવાર પ્યારી, કર લ્યો ધારી; કર લ્યો ધારી, નાંખો સંહારી.	તલવાર.
કાળસિંહ		
	{ શરવીર વીરો, રણના ધીરો; ઉજ્જનમાં દ્યો, ત્રાહ પોકારી.	તલવાર.
	{ પરમારે પીડ્યા, દુખ તો દીધાં; દાઝ તેની અતી દિલ મોજારી.	તલવાર.
	{ વૈરતો વાળો, ભયને ટાળો; ધનામ લ્યો પછી હેતે સ્વીકારી.	તલવાર.

સરકર—

મહારાજ પણ આ ખડખડાટ શેનો સંભળાય છે વળી કોઇનું
સરકર ઉજ્જનપર આવતું હશે કે શું ?

કુરસિંહ—

તેમજ હશે કારણ અત્યારે માળવી સૂર્ય અસ્ત થયો છે એમ
ખાતરીથી સમજશે નહિતો ઉપરાઉપર પરદેશી સૈન્ય શું ધસી આવે

જો એમ હોય તો આપણે પણ તેની સાથે મળી વાઢએ.

(વિક્રમ પ્રવેશ કરી).

વીક્રમ—

અરે આ દુષ્ટ લોકોએ કેવી અનીષ્ટ મારણા બાંધી છે. આત્માર મુક્તિ મે ક્ષત્રી રીતીની ખાતર ખંડીઆ તરીકે નહિ ગણતાં મિત્રાઈની રીતીમાં ગણ્યા હતા વળી દરેક ચક્રવર્તિ રાજાનો ધર્મ છે કે ખંડીઆ પોતાને તાબેવાળા જો કોઈ પ્રકારનું પ્રગ્તને દુઃખ આપતા હોય તો પદબુદ્ધ કરવા પણ મેં આ ચંડાળોની ખાતર શાંતિશાના દિલમાં દયા ધારી કોઈપણ પ્રકારની અડચણ નહિ કરતાં તેની પ્રજા હેરાનગતીનું મહા પાપ મેં ધણું હતું છતાં કોઈપણ વિચાર કર્યા વિના કેવો મન મુલો બાંધી ઉલ્લસન ઉપર આવ્યા છે હવે તેનું કળ તો પુરું ચખાડું મેં ઘણી વખત દયા આણી છોડ્યા પણ હવે છોડ્યાથી આપણને શું રજા સાલવાના આટે પારખત કરવા તેજ યોગ્ય છે.

મારા શુરવીર વીરો મારવા તીરો એ રાહ.

દુષ્ટે હાર તો મારું, નક્કી સંદાહ, દયા તજીને આવજ;
ફૂલ જ્વેઈને કાળું, હિંદ છે કાળું, લેશ ધરી નવ લાજ. દુષ્ટે,
મિલ તરીએ તમને તો જાણી, રાખી જુદી નવ રીત;
કર વેરા અતી માફ તો કીધા, દિલ લાવી બહુ હીત;
આપું કળ વિચારી, જુલુ ન ધારી, કેવું કીધું છે કાજ. દુષ્ટે,
હવે છોડું નહીં જીવતા હું આપું અતીશે કષ્ટ;
પરમાર લાજ લેવાતો ધારી, કરું પહેથી બુષ્ટ;
જન કાદું આવારી, હારતો મારી, તાબે કરું તમ રાજ. દુષ્ટે.

કુંરસિંહ—

(સ્વગત) અગ્નિનક આતેશું કહેવાય, ધારણા કેવા, પ્રકારની હ-

તો અને બન્યું છે શુ લગ્નકર પણ નાસી ગયું કારણ બહુ વખત
તેના ગુન્હામાં આવી ગયો છું તેમને ઘણીવાર છોડ્યો છે પણ આ
વખત છુટકારો થાય તેમ નથી.

ગુરૂ ગોવિંદના મહિનાનો

કુરસિંહ— } પરમાર પતિ મહારાજ, છો દયા ધારીરે,
કાળસિંહ— } અમે અવળ કાધું છે કાળ, અતિ અવિચારીરે
મગરમાં ભુલ્યા જાન, કલ્પ કીધું કાળુરે
સદા માગશું તો અદેશાન, પરમ કૃપાળુરે
દયા ધારી કરોને માફ, ગુન્હા તો હમારે
આપ પાળે તો છીએ રાંક, શેવક તમારે,
કદી છોડ કહોડ થાય, માવિત્ર ન આશેરે
કશે બાળકની રક્ષાવ, સદા અતિ ખાસેરે
દયા ધારી ગુણના જહાજ, માળવ મહારાજરે,
કૃપાવંત અતી છો મહારાજ, કરણ તમારે
શર્ણુ બ્રહ્મી આવ્યા તમ ચર્ણ, મારો કે ઉગારેરે
ધર્મરાજ દુઃખના છો હર્ણુ, વિનતિ ધારેરે.

માહારાજ અમે અધ અવિચારી ચંડાળ જેવા આપના પરા-
પકારનું કાંઈપણ ચિત્તન કર્યા વગર દુષ્ટ વિચારમાં મશકુર બની
ઉજ્જવન તરફ ધસી આવ્યા, માળવ પ્રભુ હવે અમારે પ્રજ્ઞાતાપનો પા-
ર રહ્યા નથી. મારવા અગર ઉગારવા તમારા હસ્તકમાં છે સાત પેઢી
ના મોગનથી પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહીએ છીએ કે આપ માહારાજ આ-
વખત જો માફ કરો તો તેવા અનિષ્ટ વિચારે માળવાની સરહદ ઉ-
પર પણ આવશું નહીં માળવ પ્રભુ હવે તમારા શર્ણુમાં આવ્યા છી-
એ મુશ્કીમાં આવે તેમ કરો મારો તો મરવાને માટે પણ તૈયાર છીએ.

વિક્રમ—

નિમક હરામી દુષ્ટો મેં તમને કેટલી વખત છોડી મુક્યા પરંતુ તમે તેવા નિર્લજ્જ કલ્યાણમાં પછાત પડ્યા નહીં આ વખત કદી જીવતા જવા દેવાનો નથી સ્મરણ કરવું હોય તેનું કરી લ્યો.

કુરસિંહ } ત્યારે પ્રભુ તમારી ખુશી મુજબ કરો અમે તો તમારા
કાળસિંહ } શરણમાં છીએ

વિક્રમ—

ગાંધિયા સમજ આ વખત દેહાંત દાંડની શિક્ષા કરતો નથી પણ અત્યારથી તમને બ્રહ્મ કરી નજર કેદ તરીકે રાખવામાં આવશે સિપાઈ ઉસ્કું બાંધી લ્યો.

સિપાઈ—જી મહારાજ જૈસા અપના હુકમ

(બનેને બાંધી લઈ જાય છે)

પ્રવેશ બીજો

(અરણ્યમાં માતાનું મંદીર)

નરપતશરમા—

માતૃ પું મારા દુઃખનો પાર ક્યારે આણશે તેની જરા પણ સમજ પડતી નથી અરે હું છેક નિરાધાર છું માત પિતા બાલ્યા વસ્થામાં મુકી મર્ણુ પામ્યા પર્યંત અત્યાર મુઠ્ઠી દુઃખ અને દુખજ ભાળું છું જગદંબિકા ત્રણ વર્ષથી એક નિદ્રાએ અત્યંત દુખ સહન કરી શુદ્ધ વૃત્તિથી તારું સેવન કરું છું પણ હજી કાંઈ પ્રસન્ન થઈ નહિ તો હવે મરવું તેજ ઉચિત ધારું છું નિર્ધન રહી જગતમાં દુખ ભોગવવું તેથી મરવું હજાર દરજ્જે ઉત્તમ ધારું છું કે ત્યારે છેલ્લી વખતની પ્રાર્થના કરી લેઉં.

દિન્દી

કરી લઈ છું હવે સ્તુતિ છેલ્લી તારી,
 ભવનિધિ થકી લેજે તો તું ઉગારી;
 અદ્ય શેવા માત્ર લેજે તું સ્વીકારી. કરી.
 નિરધનતાનુ તો દુખ અતિશે મારે,
 વિધિ લેખ તે તો ટાળ્યા કેમ ટાળે;
 શીદ વૃથા રહેવું જગત માંહી મારે. કરી.
 પ્રાણ પ્યારા પ્રભુ મુકું તમારી પાસે,
 તુજ પાસ આવું પ્રભુ હું હુલાસે,
 જેથી ભયકારી કર્મ સહ નાસે. કરી.

આ વૃથા જગતમાંહી રહી મારે શું કરવું છે (ગળે ખ-
 ડગ ધરતાં) અરે અંદર ભાગેથી માંકરો શેનો થાય છે અરે મને
 મળવા માટે કાણ અટકાવે છે? પણ અહીં તે કાણ હોય? મન
 ભૂમિત છે સંસારે વૃથા શું બધાઈ રહ્યો છે આત્માને પરમાત્માની
 હજુર કર્યા વિના છુટકારો નથી લેજે અંબીકા તું તારો ભોગ (શી-
 થ ઉપર ખડગ મૂકતાં અગ્નિકા પ્રગટ થઈ)

અંબીકા—

અરે બ્રાહ્મણ તું શાને માટે મરે છે નક્કી સમજજે કે સ્વપ્રાણ
 ધાત કરવાથી આત્માનો છુટકારો નહિ થતાં કોટાનકોટી વર્ષે સુધી
 શૈરવ નર્કમાં રહેવું પડે છે માટે ધીરજ ધરી ઉઘમ કરતો પરમેશ્વર
 તને સુખ પ્રાપ્તી કરશે જેને દાંત આપ્યાં છે તેને વિભુઆવણું આપે
 છે પણ ક્યારે કે ઉઘમ સર હોય ત્યારે ઉઘમ વિના પ્રભુ આપવા
 જતો નથી. માટે સુમેથી તું ધરેજા.

નરપતશરમા—

માતૃથી ઘરે જઈ મારે શું કરવું? ઉઘમ કાંઈ સુજતો નથી. માઆપે બાલ્યા વસ્થામાં મુક્યો છે તેથી દરીદ્રતાનું દુઃખ મારે શીર ચોટ્યું છે ગરીબ અવસ્થા હોવાથી વિદ્યા અભ્યાસ પણ કંઈ થઈ શક્યો નથી તેથી અભણ રહ્યો બિદ્યા વૃત્તિ આપો દિવસ કંઈ છુ તથાપી તેમાંથી હુઆ વૃત્તિ થાય તેટલી પણ પ્રાપ્તી થતી નથી. ત્યારે વૃદ્ધા શું હવવું વળી મરતી વખતે આપનાં દર્શન પામ્યો તો નર્ક ગતિને પામીશ એમ આશા રાખતો નથી.

અંખીકા—

પણ તારા બહાટે લક્ષ્મી મારાથી અપાય તેવો વિધિ અંક નથી તેમ માળા સ્થળે મરવા દઉ તો મને નામોશી લાગે માટે સુખથી ઘેર બેસ તો સારું હજીવર તારું કલ્યાણ કરશે.

નરપતશરમા—

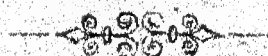
માતૃ જ્યારે આપનાં દર્શનથી પણ લાગ્યોદય ન થાય ત્યારે પછી પરમેશ્વર શું કરવાના હતા. માટે હું તો કદી જીવતો નથી.

અંખીકા—

ત્યારે એમ તો ન થાય લે આ અમર ફળ પણ તેનું પ્રાપ્ત બને તું નહિ કરીશ કારણ કે તું અમર થા તેમાં શું થયું પેટે જીવવાની તારામાં શક્તિ નથી તો વળી વધુ હેરાન થવાનો વળી આઈશ્વરી બક્ષિસ મને માળવપતિ ભરૂંદરી માટેજ નળી છે તો તું તેને સુપ્રત કરજો એટલે તારાં દાગિદ્ર સુક થશે એમ આવીથી સમજ.

નરપતશરમા—

બહુ સારું માતૃ જેવી આપની આજ્ઞા (માતૃ અદ્રશ ચતાં નરપતશરમા ફળ લેઈ રહે પડે છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

પિંગળાનો રંગ મહેલ.

પિંગળા—

દાસી પિયરથી આવ્યાં લગભગ છ માસ થવા આવ્યા પરંતુ હજી ચારનાં દર્શન થયાંજ નહિ જનાનાનો એવો તો પાકો બદોબસ્ત છે કે ક્યાં પણ ઉપાય લાગુ પડે તેમ નથી. ત્યારે હવે શું કરવું? વિરહગ્ની મારાથી વેડી શકતો નથી. તેમ માળવપતિથી મન શાન્તિ પામતું નથી. ચાર વિના ક્ષણુ વખત પણ નહિ ચાલતું તેને બદલે છ છ માસ વહી ગયા ત્યારે કરવું શું.

કપટકળા—આઠ શું ઉપાય રચવો તેની મને પણ ખબર પડતી નથી. બિચારો અશ્વપાળ પણ અતિશે દુઃખ પામતો હશે તેને ઠીક ફસાવ્યો છે.

પીંગલા—

દાસી તું અગ્ની રૂપી બળતરામાં વારી શીફ હોમે છે શું મે પડતો નથી મુકી દીધો ના તું જાણે છે તો ખરી કે ચાર વિરહથી કેટલું દુઃખ પામું છું પણ લાચાર છીએ કે મે તેવા કદાચ પ્રસંગથી તેનો સંયોગ બને તેમ નથી પણ એક બીજો ઉપાય છે તારા ધ્યાનમાં આવે તો સાંભળ.

જોઈ દેજો જવાબ આ પુછુંછું તે—એ રાહ.

પિંગલા—સુણુશાણી સખી કામ પીડે છે બહુ (૨)

પીડે છે પીડે છે કામ પીડે,

સુણુ

અશ્વપાળની ચારી થકી તો.

સુખ મળ્યું નહિ જરા ખરે,

સુણુ

વિક્રમા દિવની ઉપરતો મારું.

મન અતિશે મોહી રહે,

સુણ

ગમે તેવો તો પ્રયાસ રચી

સુખ તો માણું તેથી ખરે,

સુણ

છાંદ્ર ઘડી પણ અધિક રૂપાળો

મેળવ પ્યારો દાસી ખરે,

સુણ

તેમ થતાં દાસી દુખતો મારું

કામ લણું તો નક્કી ટળે,

સુણ

અહા શુ તેનું સુદર સ્વરૂપ તેણે મારું ચિત્ત તદ્દન હરી લીધું
છે ગમે તેવો પ્રસંગ મેળવી અંહી લાવ નહિતો નિચ્ચે આત્મધાત
કરીશ મારું મન અતિશે વિહવળ થયું છે તો તાકીદે જા.

કપટકલા—

પણ બાહ સાહેબ દુઃખનું મૂળજ તે છે વિક્રમના કરથી બિચારો
અશ્વપાળ થરથર કંપે છે તેથી મળી શકતો પણ નથી.

પીંગળા—દાસી હવે અશ્વપાળની આશા રાખવી તે તદ્દન મિથ્યા
છે માટે તેને લાગ્યા થગર છુટકારો નથી.

કપટકળા—એકમાંથી બે ક્યાં કરો છો ? વળી પોગળ પડી જશે.

પીંગળા—

તારે તે બાબતની કાંઈ પણ પંચાત કરવી નહિ મળવાનો વ-
ખત પુરો મળ્યો છે સન્નજી શિકારે ગયા છે તે સાંજે આવશે માટે
તાકીદથી તેડી લાવ.

કપટકળા—

પણ બાહ પરમાર શુદ્ધ વિર્યના છે તેના હસ્તાથી એવું અ-
નિષ્ઠ કર્મ કદી ના બને ખાત્રીથી સમજાવે કે એથી ઉલટું દુઃખ

પ્રાપ્તિ થવાનું માટે મારું કહેવું જરૂર પ્યામમાં ઉતારો તો સારું તે કદી પીગલે તેવો નથી.

પીંગલા—

અરે શું ન પીગલે સ્ત્રીની પાસે પુરુષ શા હિસાબમાં છે મોટા મુનિવરો પણ ચળે છે તો બિચારો વિક્રમ તો શી ગણતરીમાં વળા તે મારા સ્વરૂપ પાસે ગમે તેવો કદીલુ હોય તોપણ શું થયું.

કર્યો વેશ્યાએ કેર.

મુલુ સખી સાણી તું પ્યારી, વાત અમારી, હર લે ધારી;

કહું છું સાચી, નારી પાસે તો નર રહે છે રાચી

સુરનર ડોલો તો જાય, ચળે મુનિરાય, ફેર જરાય

નહિં તું માને, નર મોહ પામી થઈ જાય ગુલામ પ્રમાણે

મારું જોઈને રૂપ, જૂલે સૌ જૂષ, પડે છે કૂષ

મોહની માંહે, કટાક્ષ કરતા ધાવ પીગણી જાવે.

મુલુ૦

માટે સખી તેડી લાવ, જોઈને આંચ, દુઃખ તો જાય

મળ્યાથી જોને, હરી લીધું છે મુજ મન પ્રીતીથી તેણે. મુલુ૦

કપટકળા—

બાઈ હું તો તમારો હુકમ શિરો ચરમ કરું છું પણ આમાંથી સારા ફળ પ્રાપ્તિની આશા નથી.

પીંગલા—

તારે તે વિષે વધારે ચોળ કરવાની જરૂર નથી મને તે પ્રસંગ બતાવી તેડી લાવજો નહિં તો હું આત્મહત્યા કરીશ.

કપટકળા—એ બ્રહ્મત કહેવાની જરૂર નથી સર્વ પરિત્રો હું બાણી ચુકી છું

(ગયા બાદ)

પીંગલા—

સીંહાનો કનરો.

ચિત્તડું માંડે ચોટી ગયું છે, મન તેનામાં મોહી રહ્યું છે.
કામ જ્યાળા તો પુરણુ લાગી, તન મન તેણે હરી લીધું છે. ચિત્ત.
ઈંદ્ર થકી પણ અધિક રૂપાળા, કામનું રૂપ તો તેણે ધર્યું છે. ચિત્ત.
અવશ્ય મળે નહિ જોડીતો જગમાં, ભ્રમિત મન માંડે કર્યું છે. ચિત્ત.
સંસારીક સુખ સધળાનું, રહસ્ય તેની વિશે રહ્યું છે. ચિત્ત.
પુરણુ ભાગે મળે જો પ્યારો, જીવીત સદ્ગુણ તેથી ગણ્યું છે. ચિત્ત.
(દાસી વિક્રમ સહીત પ્રવેશ કરે છે)

વીક્રમ—

માતૃશ્રી મને અત્યારે બોલાવવાની શી જરૂર પડી છે જે કંઈ
હુકમ હોય તે પુત્ર પ્રતિ કરમાવશે.

પીંગલા—

રાજકુમાર વિશેષ વધુપડતા શબ્દો બોલવાની જરૂર નથી ફક્ત
આપનાં દર્શનની અભિલાષાથી અંહી બોલાવવા પડ્યા છે દાસીને આશા-
છે કે મારી મનોવ્રત્તિ પુર્ણ કરી કામથી બેલાલ થયેલ કીકરીને સેવામાં
લેવા કૃપા કરશે.

વિક્રમ—

અરર માતૃ શ્રી એ શું બોલ્યા આતો એક ગજાળની
વાત કહેવાય શું આવો દુષ્ટ વિચાર તમારા દિલમાં, હરહર શંકર આ
શું કહેવાય. શુદ્ધ ક્ષત્રાણી થઈ આવાં કનિષ્ઠ વિચાર કરતાં જરા સ-
રમાતા પણ નથી.

પીંગલા—

વધારે વિવેચનથી રાજકુમાર મને દુખી નહિ કરે. અતે કામ-
થી પિડીત થએલ દાસીને સેવામાં સ્વીકારો.

વિક્રમ—

આ તે તમારું ચિત્ત ભ્રમિત થયું છે કે શુ પુત્ર પ્રેમ વિસારી
આવી દુષ્ટ વાંચ્છના મારી પ્રતિ કરે તે શું તમને લાજમ ગણાય કે
કદીજ નહિ આતો તમે થયાં નહિતો મારા શિયળવૃત્ત ભંગ કરનારને
અત્યાર સુધી મારી નજર આગળ રહેવા દઉં નહિ.

પીંગલા—

પ્રિય કાન્ત બ્યારે આપ મારી આ શાન્ત નિવૃત્તિ નહિ કરે
ત્યારે તમે જે પર દુઃખભંજનનો ઇત્તકાળ ધારણ કર્યો છે તો તેને
નામોશી લાગવાની.

વિક્રમ—

માતૃ હજી સુધી મનને થોભી રાખું છું છતાં તમે પ્રેમીના ઉ-
પ નામથી મને બોલાવો છો તો તેથી સાડું ફળ પ્રાપ્ત થશે નહિ
પરદુઃખ ભંજન નીતિને રસ્તે થાઉં છું પણ અનીતિ રસ્તામાં કદી
પડતો નથી.

પિંગલા—

હવે બાળીને નીતિ અનીતિ પ્યારા હું તમારા શરણે શીર મૂ-
કીને કહું છું કે મારો અનાદાર નહિ કરો.

વિક્રમ—

ગોપીચંદ લડકા.

હે મમ માતૃ કૃપાળુ, વચન વદો વિચારથીરે

આવી દુષ્ટ આશા દિલમાં, ધરો નહિ મુજ માતૃ;

પુત્ર પ્રમાણે પ્રેમ આણીને, વદો ધરાધર વાતરે.

મમ०

આમ કદી માતૃ નવ થાયે, પૃથ્વી જાય રસાતાળ;

શેષ કદી ભાર નવ જલે, આકાશ તુટી જનારે.

મમ०

કાષ્ટ ટેકી તોડી જગતમાં, છોને દુખી તો જાય;

સૂર્ય ચંદ્રનીજ ગતીથી, અવળાં કદાપી ધાયરે. મમ
 સાગર સરખા માળતો મુકે, સિંદ તુલ્ય કદી ખાય;
 પરમાર વંશ ચૂકે કદી ના, સાચો માનો મુજ માયરે. મમ
 માટે એવો દુષ્ટ સ્વકલ્પ તમારા દિલથી દુર કરો.

પીંગલા—

દિલ ખુશ પ્યારી.

પ્રિતમ પ્યારા, નયન તારા, ચિત પ્રિયાનું તમે હર્યું છે;
 સુંદર સ્વામિ, નમું છું નામી, કામનું બાણ તમે ધર્યું છે. પ્રિતમ.
 અધિક રૂપાળા, મોહનગાર, કામણ મુજને તમે કર્યું છે. પ્રિતમ.
 વિનતિ મારી, ઉરતો ધારી, સેવા અદો એમ દિલ ઠસ્યું છે. પ્રિતમ.
 વિરહ દુખ, કરો વિમુખ, તમ પ્રીતિમાં મુજ મન વસ્યું છે. પ્રિતમ.

પ્યારા ગમે તેમ કરશો તોપણ હું તમને છોડનારી નથી ખા-
 ત્રીથી સમજશો કે આવો અમુલ્ય વખત ફરી પ્રાપ્ત થવાનો નથી
 નયન વિલાસ જે તરછોડશો તો આત્મહત્યા કરી સ્નિહતાનું પાપ ત-
 મારે શિર સુપ્રત કરીશ. વળી જે ફટાયાનો હક ભોગવો છો તેથી
 મુક્ત થઈ માળવ ગાદીનું છત્ર તમારે શીઘ્ર ધરાય એમ નિશ્ચય સ-
 મજાને ચતુર પુરૂષને વધારે સમજાવવાની જરૂર નથી દુઃકમાં તેનો
 બધો સાર મહણ કરો.

વીક્રમ—

હૃલ્લાહંદ બિલાવર

કાંધ વિચારને, સર્મતો ધારને, કાઢે શું નિય આવી તું વાણી
 સહસ્ર વારતો કોટ ધિક્કાર છે, નિય તુખમ તુતો જલ્પણી
 ધિક છે માતને ધિક છે જાતને, સહસ્ર કોટી ધિક્કાર જાતી
 ધિક તુજ નામને ધિક છે કામને, ધિક છે તારી કઠોર જાતી
 મુજ બ્રાતા તણી, ધાત ધન્ય છે ધણી, જાન તારો નક્કી આજ કાદું
 પણ હત્યા તણી, બીક લાગે ધણી, તેથી ખડગ આલે ન મારું

હાય વ્યભિચારણી, ધિક્કછે જાણી, પરમારની લાજ શું લેવા ધારે
 રામ રામ લાયલા પ્રગટે છે કાપમાં, શું કરું દલિાજ કંઈ ન ચાલે
 તને તારી જાતને અને તારા કુળને સહસ્ત્ર કોટી ફિટકાર છે અ-
 રે તેં ઉભય કુળને લગ્નવ્યાં છે પ્રથમથી ખબર હોત તો માળવ મ-
 હારાજ કદી તારું અહણુ કરત નહિ પાપિષ્ઠ તને જરાપણુ શરમ આવી
 નહિ હાયહાય મુજ બ્રાતુની ઘાત કર્યાનું કહ્યું તે વખત તારી કઠોર જ-
 ભ જરાપણુ અંચકાણી નહિ તને તે વખત કાળોત્રો કેમ ના ડર્યો તા-
 રી ઉપર આકાશ તુટી કેમ ના પડ્યું તારું કાળું મુખ મારે જોવા યો-
 ગ્ય નથી માળવાનો સૂર્ય ખરેખર અસ્ત થયો નહિતો તું જોવી જાણી
 સ્ત્રી પરમાર કુળમાં રાણીપણાને યોગ્ય હોયજ કેમ ? સ્ત્રી હત્યાના ડરથી
 ચાલ્યો જાઉં છું નહિતો કાણુ વારમાં તારા કોટાનકોટી કટકા કરી નાંખ્યા
 હોત. હે વ્યભિચારણી તેં માળવાની પવિત્ર ભૂમિને અપવિત્ર કરી છે. અ-
 રે પરમારમાં આવી કુલટા ક્યાંથી આવી તને જોડેલો ધિક્કાર આપું તે-
 ટલોજ થોડો છે. પરમ કૃપાળુ આવી ભારકત ચડાળણીઓને પૃથ્વી ઉપરથી
 ઓછી સામાટે નથી કરતો? બસબસ અત્યારે તો ચાલ્યો જાઉં છું પણ
 માળવ મહારાજ પધારે ત્યારે તારી વાત છે.

ધિંગલા—

અવિચારી જરાપણુ ડર રાખ્યા વગર મારો તિરસ્કાર ક્યો તેનાં
 કુળ હવે આખજે.

વિક્રમ—

દુષ્ટ મને વારંવાર નહિ બોલાવ કુળ મળવુ હવે શું બાકી રહ્યું
 છે તું આ પવિત્ર ભૂમિમાં આવી ત્યારથીજ મળી ચૂક્યું છે આ દેશમાં
 રહેવું પણ હવે હું ઉચિત ગણતો નથી શું કરું સ્ત્રી હત્યા ડરથી વલો
 જાઉં છું પણ થોડી ધણી ખબર પડશે ખરી.

પિંગલા—દાસી આતો અવળી વાત થઈ

કપટકળા—બાઈ હું તો પ્રથમથીજ કહેતી હતી

પિંગલા—

થયું તે મિથ્યા થનાર છે પણ મહારાજને આવવા દે કેવો પ્ર-
પંચ રચી હૃદયાર કરાવું છું આજરૂ લીધાનો ખોટો આરોપ મૂકી દે-
હાંત દંડની શિક્ષા કરાવું ત્યારેજ પીંગળસેનના બુંદની સમજાવી મા-
રા ચરિત્રાતો તું જાણે છે પણ આ વાત મહારાજ પાસે પ્રથમ તું
ઉચારજે એટલે પુરતો વિશ્વાસ બેસે

કપટકળા—

ખુશીથી હું કહીશ જો દેશપાર જાવના તો તો મછી જન્મનું
સાલ મટી જાય.

પિંગલા—

પણ એક ઉત્તમ વિચાર છે કે હું તે બીના વિષે અહીંથી
પત્ર લખી આપું છું એટલે તેમને વધારે ભરસો પડશે તું પણ પુ-
રતી રીતે મીઠું મરચું બબરાવ ને જે બાળુએ શિકારે ગયા હોય તે
બાળુ રથ જેડાવી જા એવી રચના કરજે કે કાંઈપણ જાતની ખા-
મી આવે નહીં.

કપટકળા—

હીક બાઈ જેવો હુકમ આલો ત્યારે પત્ર લખી તૈયાર કરો.

(બન્ને નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ થોથો.

અરણ્ય રસ્તો

ભર્યહરી—

અરે બહે દુર સુધી આવ્યો પણ હજુ શિકારની પ્રાપ્તિ થઈ નહી, ઉંધમતી બની પ્રિયા બહુજ આનાકાની કરતી હતી છતાં ન માન્યું તો કામ સુધર્યું નહી તેમ પરચ પ્યારીનો વિયોગ એક ક્ષણ માત્ર કલ્પ સમવિત્ત સમજ્યું છું ત્રણસેં સાઠ ને જેતી પાસે તૂણ માત્ર ગણું છું તેનો મેં આજે આખો દિવસ વિયોગ વેઠ્યો તે મારી ઝો-છી બુદ્ધિ ત્યારેના. દેવોને પણ દુર્લભ એવું અમુલ્ય રંભા રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે. અહા શી તેની લાવણ્યતા શું આતુર્યતા કેવી મીઠી કોકિલ સમ મધુ વાણી કે કેવા લાવ લાવ જેના વિષે માઈં તન મન ધન સર્વસ્ત સમાયેલું છે સંસારમાં બીજું સર્વ સુખ સુંદરીના સહવાસ વિના વૃ-થા છે પુણે ભાગ્યશાળી હોય તેજ તે સુખનો ભોક્તા થાય છે.

સીંહાનો કનરો.

કામ ચિલાસી, તે અભિકાષી, પૂર્ણ પ્યાસી વિના સર્વ વૃથા છે સ્વરૂપ ધારી, નહીં ત્યાં નારી, હવિત અકારી તે જન તદા છે. કામ શૃંગાર ધરતી, ચિતતો હરતી મન રીઝવતી તે પવીત્ર સદા છે. કામ મુગ્ધાકુમારી તથા ત્યાં નારી તે નર નિષ્કળ ધરાતો થયા છે. કામ (અરે પણ પછવાડે કોણ દોડતું આવે છે)

નરપતશરમા—

માળવપતિ મહારાજનો સદા જય થાઓ જય થાઓ મહારાજ એક વિનતિ છે તે શ્રવણ કરો (અમરદ્વજઆપી) તે એજ કે મને આ દ્વજ અમરદ્વજ જગતદંબા અંગિકા દેવીથી પ્રાપ્ત થએલું છે. તે ૫૭

આપ રાજેન્દ્રને ભેટ મૂકું છું તેનું આપ મહારાજા પ્રાસન કરી અમર થાઓ અને અહોનિશ સત કીર્તીને પામી પ્રજાનું અચ્છી રીતેથી પાલન કરો એવી મારી આશિષ છે.

ભર્યહારી—

નહિ મહારાજા આપજ તે ફળ આપ અમર થાઓ તો કેમ ?

નરપતશરમા—

રાજેન્દ્ર હું તે ફળ આપને શું કરું મુળ દરિદ્રતાતો ભોગવું છું તેમાં વળી અમર થઈ ક્યાં ઘરે ઘરે ભટકું.

ભર્યહારી—તમારું દરિદ્ર કાપું તો કેમ

નરપતશરમા—

તો પણ મારે અમર થઈ શું કરવું છે ? હું આ દુનીઆમાં મિથ્યા અમર થઈ શું સુકૃત્ય કરવાનો હતો ? આપ મહારાજા અવિચળ થાઓ તો દેશ હિતકારી કામતો સદા થયા કરે અને પ્રજા પણ આનંદમાં વર્તે વળી દેવીને પણ હુકમ આપનેજ ભેટ કરવાનો છે તો હું ગરિબ બ્રાહ્મણની ભેટ આપ ખુશાલીથી સ્વીકારી મને ઉપકારી કરશે.

ભર્યહારી—

મહારાજા કંઈ ના નથી તમારો અતિશે આગ્રહ હોય તો ખુશીથી તેનો સ્વીકાર કરું છું તે ભેટની બક્ષિસ દાખલ અણુમાત્ર તરીખે હું અહીંથીજ મેં પહેરેલાં હીરા મુકતાના અમુલ્ય દાગીના તમને સુપ્રત કરું છું તથા દસલક્ષ સુના મહોરની ચીઠી લખી આપું છું, તે શીકરાવી ખજાનચી પાસેથી નાણાં લેઈ લેજો આવી હલકી બક્ષિસનો આપ બ્રહ્મશ્રી સ્વીકાર કરી હું શેવકને સદા આશીર્વાદ આપશો એમ આશા છે.

નરપતશરમા—

રાજેન્દ્ર દસ લક્ષ સુના મહોરો ખસ છે માટે શૃંગારો નાંહ ઉ-
તારો તેમ કરવું તે વ્યાજ્ઞી ગણાય નહિ.

ભર્યહરી—

રૂપીવર બ્રાહ્મણુતો શું પણ હરકોઇને આપવાનો સ્વકલંપ કર્યો
તે કદી પાછું બ્રહ્મણુ કરતો નથી માટે ખુશીથી તેનો સ્વીકાર કરો.

નરપતશરમા—જેવી માળવપતિની ઇચ્છા.

વહાલો પ્રિતમ વરવો હો શાણી સખી—એ રાહ.

પ્રભુ આવે સુખ ભારી, હો માળવરાજ

સંપતિ અતિશે ભૂપતિ પામે, વામે કષ્ટકારી.

હો માળવ

દિન દિન ચડતી કળાતો રાખે, દાખે સત્ય મોજનરી.

હો માળવ

અમર થઇને અવિચળ પામે, રિદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રીતિ ધારી.

હો માળવ

પુત્ર પ્રજા તમ આશિષ આપે, રામ રાજ્ય સુખકારી.

હો માળવ.

ચડતી કળા સદા રાય તુમારી, બાણું લક્ષ અધિકારી.

હો માળવ

નવે ખંડમાં તો નામના તારી, પ્રભુજી દયો પ્રસરાવી.

હો માળવ

મનુ સમૃતિ નીતિમાં પ્રીતિ, ગુણુ ગીતા થાય સારી.

હો માળવ

નૃપતિશ્વર તમારું રાજ્ય અમર તપો માળવ મહારાજને મહા-

કાળેશ્વર સદા જય રાખે.

(ગયા બાદ)

ક્યારે કરશે મળી દિલ શાન્ત પ્રિયા હવે મારી—એ રાહ

ભર્યહરી—

પ્રભુ ફળ આપ્યું મુને આજ અતી સુખ કારી

કરી કપા અતી ગુણુ જાળ દાસતો ધારી

કીધાં સુકિત સરવે કાળ જન્મ સુધારી

પ્રાસન કરવું કે કરવું ના વિચાર છે ભારી

પ્રભુ

અમર થઇને જગતની માંહ એકીલું શું રહેવું
 સુખ દુઃખતો કોની પાસ પ્યારી વિના કહેવું
 રતી વિલાસનું તો સુખ કોની સંગ લેવું
 જન્મ વૃથા ગણું છું સદાય રે વિણુ પ્યારીરે પ્રભુ
 પ્યારી સંગ વિના નિશદિન દુઃખ તો પામું
 તેની વીણુ રાજ્યનું સુખ સર્વે નકામું
 મુઘાનો જે થાય વિયોગ દુઃખમાં જામું પ્રભુ
 સુપ્રત કરી પ્રિયાને ફળ અમરતો કરવી
 અંગતણું ચાહીને સુખ પીઘતો હરવી
 નિશદિન સુખની માંહ મોજમજ કરવી પ્રભુ
 હા ખરેખર તે મુઘા વિણુ જીવવું તે તદ્દન વૃથા છે ખરે
 તેજ વિચાર અમુલ્ય છે માટે તેમજ કરે

(રથ નજરે પડે છે)

અરે આવો અનુપમ રથ આવા અઘોર અરણ્યમાં કોનો હશે
 કોઇ રાજ્યવંશી હોય એમ અનુમાન થાય છે (કપટકળાને ભાણી)

કપટકળા તું અહીં ક્યાંથી શુ તારી બાધ આટલી વાર પણ
 ધીરજ ના ખમી શક્યા તેઓ સાથે છે કે કેમ ?

કપટકળા—

મહારાજા મારી બાધ તો સાથે નથી પણ એક અતિશે વિપ્રીત
 કાર્ય બન્યું છે તેથી અંદી આવવાની જરૂર પડી છે ઇશ્વર કૃપાથી
 મારી બાધનો ધર્મ રહ્યો છે કરતા હરતા તો આત્મા પણ મેં અતિશે
 ધિરજ તથા શિષ્યામણુ આપી ત્યારે સાહસિક કર્મ કરતાં અટક્યા
 હ્યો આ પત્ર મુને આપ્યો છે તે વાંચી આપ માહીતગાર થાઓ.

ભર્યહરી—દાસી પણ એવું શું વિપ્રીત બન્યું છે કહેતો ખરી.

કપટકળા—વાંચીને પૂછો.

ભર્યહરી—

સર્વ કળા સંપન્ન ગુણુ નિધાન માળવપતિ મહારાજની પવિત્ર શેવામાં લી. આપના ચરણુ કમળની દાસી પીંગળારાણીના પ્રણામ સ્વીકારશેા બાદ પ્યારા પ્રભુ આપ જે વખત અરણ્ય તરફ પધારતા હતા તે વખત મેં ઘણી આનાકાની કરી પરંતુ તે વખત આપ પ્રિતમેશ્વરે જરાપણુ ધ્યાન આપ્યું નહિ આપ દત્તદાસીનો અનાદાર કરી આહ્યા ગયા તેતો ઠીક પુરતી રીતે તપાસતાં માલમ પડે છે કે આપ તરછોડી આહ્યા ગયા તેથીજ આવા વિપ્રિત કાર્યને બનવા વખત મળ્યો છે જેવી તેવી વાત હોત તો જણાવત પણુ નહિ પણુ હવે આ સંસારમાં રહેવું તે ભારે થઇ પડ્યું છે હુંતો આત્મહત્યાજ કરત પણુ દાસીએ બહુધા ધીરજ આપી તેથીજ અત્યાર સુધી મારો દુઃખી આત્મા ટકી રહ્યો છે સર્વ સંસાર શોકસ્થિતિમાં સ્મશાનવત્ ભાસે છે હાય હાય પ્રભુ તેં મારા પતિવ્રત ધર્મ તરફ જરાપણુ નજર કરી નહિ અરે હું તે શું લખુ લખતાં ચિત્ત ચિરાધ જાય છે કાળજે કારી કટારીનો ધા વાગ્યો છે.

સૈયર દુઃખશું દાખવું.

શું લખું વાત વિસ્તારીને, લખતાં દિલ અકળાય.

જીવવાથી મરવું ભલું, મન અતિશે મુંજાય.

પ્રભુ પધાર્યાથા જ્યારથી, રમવા કાજ શિકાર.

અપશુકનનો ભાસતો, થયો તો તેનીવાર.

પ્રભુ પુજનમાં બેઠી હતી, જપતી આપનું નામ.

દિવર વિક્રમા બ્રાતજી, આવ્યા તેહતો કામ.

શું.

શું.

શું.

હરનિશ તેઓ આવતા, જાણી બાળક સમ.
 આવવા દીધા મેં પાસતો. મતી થઇ તેની ગુમ.
 ચક્રચુર બની તેણે કામમાં, કલાં કડવા વચન.
 સમજાવ્યા સમજે નહિ, થયા કુર તદન
 આખર મારી પાડવા, ક્યો તેણે વિચાર.
 તરત બુદ્ધિની ટેવથી, દઇ દિધા મેં બાર.
 સાર સધળા સમજે પ્રભુ, દુઃખ પડ્યું છે શીર.
 માટે વહેલાતો પધારજો, રહેતી નથી હવે ધીર.

શુ.

શુ.

શુ.

શુ.

ભરૂંહરી—શું ઘસી આ સધળી ખરી વાત છે?

કપટકળા—ત્યારે ખોટી હોય એમ આપને વિશ્વાસ આવે છે કે

ભરૂંહરી—વિક્રમે પણ ભૂલ ખાધી કે શું.

કપટકળા—હા મહારાજ હોય હજી તેઓ બાળક છે માટે વહેલા પ
 ધારો તો સાર.

ભરૂંહરી—

અરે એમ હોયતો બાળક શાનો ખરેખર તે દુષ્ટ ભૂલ ખાધી
 જ હશે કારણ પ્રિયાનું સ્વરૂપ ઓછું નથી મોટા મુનિવરો પણ ભૂલ
 ખાય અરે એ દુષ્ટને મેં પાળી પોસી મોટા ક્યો તેનું ફળ હીક મળ્યું
 છે એવા નિમકહરામી કામાંધીને તો આ પૃથ્વીપરથી ઓછા કરવા
 એજ ઘટાર્થ છે.

કપટકળા—મહારાજ થનાર કાળે થઇ રહે છે ભૂલ છે તે માણસને માટે.

ભરૂંહરી—

ભૂલ આવે પણ આવી કે? ત્યારે તો પછી સતીઓનાં સત્ય કે
 મ સચવાશે.

નીકલ તું પાપી દુષ્ટ અહીંથી.

ગરદન મરદન કરવું મારે, તેનું આજ નર
કત જોઈને જાળ ઉઠે છે, શું તેનો મગદુર
કાપી કટકા કરવા તેના દયા નહિ જરા ઉર
મારું ઠાર, કાદું પાર, રહ્યો નથી તે મારો બ્રાત
જપટ કરું તેને ચક્રચુર, ગરદન

કપટકળા—મહારાજા એટલો બધો બાળકપર રોસ હોય નહિ.

ભર્યુંહરી—

અરે શું બાળક હોય તો તેવા નીચ પ્રસંગે પગલું ભરે ખરે
કે પરમાર કુળની લાજથી જીવતો છોડી મૂકીશ પણ દેશપારતો અ-
વસ્ય કરવોજ.

કપટકળા—

ઠીક છે મહારાજા પણ હવે રંગ મહેલમાં તાકીદથી પધારો તો
સારું નહિં તો મારી બાઈ નક્કી આત્મ હત્યા કરશે.

ભર્યુંહરી—ચાલ ત્યારે તાકીદથી પણ આ શું સંભળાય છે.

આકાશવાણી—

અરે ભર્યુંહરી તું એકદમ વગર તપાસે સાંહસ કર્મ નહિ કર
ત્રિયા બંધન માંહે પુરો બંધાઈ ગયો છે ધર્મ ધ્યાન પણ ચૂકી ગયો
મહાકાળેશ્વરની પ્રતિ માસે ત્રણ દિવસ સુધી એક સ્થાનકે બેસી પ્રા-
ર્થના પૂજા કરતો તે તદન ચૂકી ગયો છે ત્રિયા કાંસામાં ખરેખરો ફ
સાણો છો પણ મુંઢમતિ જે કાંઈ કાર્ય કર તે વિચારીને કર કે જોથી
પાછળથી પસ્તાવાપણું રહે નહિ.

ભર્યુંહરી—

વધારે બાવાર્ય નહિ સમજતાં ચકિતપણે ખરેખર તે ભૂલ મારામાં

મોટી આવી છે દાસી હું તારી બાઈને પત્ર લખી આપું છું તે વંચાવી ધિ-
રજ આપજે કારણ મારે ત્રણ દિવસ સુધી. મહાકાળેશ્વરની સેવામાં રહે-
વાનું છે જે દિવસથી તું તથા તારી બાઈ આવ્યાં છો ત્યારથી સ્તુતિ ગૃહ-
માં તો મારાથી જવાણું પણ નથી. તે બાબતનો આજે સાક્ષાત ઇશ્વરી
દેવો મળ્યો છે વિક્રમ વિષે પણ પુરતો અંદોષસ્ત કરીશ લે આ એક અમુલ્ય
વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ છે તેનું તારી બાઈને પ્રાસન કરાવજે પત્રમાં તે બાબત
લખું છું અને તને મુખેથી પણ કહું છું કે કદાપી મારી વિના કશું પ્રાસન
ન કરેતો આગ્રહ પૂર્વક કરાવજે તથા જરાપણ મુંઝાવા દેશ નહિ.

કપટકળા—મારી બાઈ એકલાં નહિ પ્રાસન કરે તો.

ભર્યહરી—

તું તારે લઈ જાને એમાં એવો ગુણ છે કે જે નર યા નારી આવે
તે અમર થઈ જાવે માટે જરૂર ખવરાવજે.

કપટકળા—હીક છે મહારાજા પણ વહેલા પધારજે.

ભર્યહરી—

હું બરાબર ત્રણ દિવસે આવીશ તારી બાઈને જરાપણ મુંઝાવા
દેશમાં લે અંદીથી પરબારોજ મહાકાળેશ્વર જાઉં છું.

કપટકળા—પધારો મહારાજા.

(દ્વીતીય અંક સમાપ્ત.)

અંક ત્રીજો.

પાત્ર વર્ગ.

ભથ્થુહરી—માળવદેશનો રાજા.

વિક્રમ—ભથ્થુહરીનો નાનો ભાઈ.

ચંદ્રકળા—વિક્રમની રાણી.

પાર્વતી—તેની દાસી

કપટકળા—પિંગલાની દાસી.

સોમચંદ—

દીપચંદ—

નઠોરચંદ—

ખુશાલચંદ—

કરમચંદ—

} ઉજ્જનના વાણિયા.

પુનો—

કાવલો—

} પરદેશી કોળી.

પંથીરામ—એક પરદેશી બ્રાહ્મણ.

નર્મદા—તેની દીકરી.

ઉસ્થેક—ઉજ્જનનો પોલિસ જમાદાર.

મહનપાળ—અશ્વ રક્ષક પીંગળાનો યાર.

પિંગલા—ભથ્થુહરીની રાણી.

ચંપકકળા—ઉજ્જનની પ્રખ્યાત નાયકા.

શેરસીંહ—જનાનાની દેખરેખ રાખનાર જમાદાર.

સિવાય સિપાઈ, ચોપદાર, ઇત્યાદી.

પ્રવેશ પેહેલો—વિક્રમનો મેહેલ.

વિક્રમ—

(સ્વગત) હા પ્રભુ તારી ગતી ન્યારી છે અરે પરમાર જેવા પવિત્ર કુળને એવું લગાડવા તે દુષ્ટ ભાર્યા ક્યાંથી આવી ? મહારાજ તો તદ્દન તેનામાં લિન બની ગયા છે માળવ દેશનો સૂર્ય અસ્ત દશા-એ પહોંચવો હોય તેમ સંભવે છે નહિતો આવા પૂન્યશાળીને નામિ-આ વંશમાં તેવા કુલટા ક્યાંથી આવે ? બનવા કાળે બની રહે છે ભા-વી કદી મિથ્યા થતું નથી નીચ દારી મને કેવી રીતે ફાંસામાં ફસા-વી તેડી ગઈ તેની હીલચાલતો મેં આવી ત્યારથીજ પરીક્ષા કરી લી-ધી છે પણ આવી ખબર નહોતી કે આમજ થાશે હવે માળવામાં રહેવું ઉચિત લાગતું નથી ગ્રામ્ય અંગ જે દિવસથી ફરકે છે ફળ તો મળી રહ્યું છે પણ હજી આવતું નથી તો શું આવવાનું હશે તેની માલુમ પડતી નથી હીક પરમેશ્વર ખુશીમાં આવે તેમ કર તારી ગ-તિ વિચિત્ર છે.

અચાનક આશો કોપ કીધારે કીરતાર, એ રાહ

અતુલ્ય તે આશો કોપ માળવની પરે
પરમાર માંહે એવી ક્યાંથી રાણી નીચ
સર્વોપરિ કુળ પરમારનું ગણાય
એની માંહે આવી નીચ રાણીઓ તો થાય
ત્યારે કેમ કરી રહેશે પ્રભુ હવે ધર્મ
યુદ્ધયો છે ખરો હવે ક્ષત્રી માંહે ધર્મ
કળિયુગે વાસ પૃથ્વી માંહે તો કયો
પરમાર હજી સુધી શુદ્ધ તો રહ્યો

પણ પ્રભુ હવે રહેવો અતી છે કઠણ
 જ્યારે આવી રાણી આવી નીચ ખુદિ હિન
 માળવાનો સૂર્ય અસ્ત થવાનો નક્કી
 એવી આજથી લાગે છે મુજને વક્કી
 નહિતો અધર્મ આવો ક્યાં થકીરે થાય
 નભ મેર પૃથ્વી નિશ્ચે રસાતાળ જાય
 ક્ષત્રી તણી ટેકો જગ મધ્યે ના રહી
 અમૃત્ય ધારણા પ્રભુ પ્રસરી તો ગધ
 ધર્મ બિજ જગ માંહે રહેવું તો નથી
 નિશ્ચે મુજ મન કહેછે કથીરે કથી

અંદ્રકળા—

પ્રવેશ કરી, પ્રાણનાથ આપ આજ બે દિવસ થયાં મોટા સોચ-
 નિય સાગરમાં ડુબ્યા હો એમ આપની મુખ મુંદ્રા સુચવે છે કારણ
 ગમે તે હોય પણ નક્કી કોઇ પ્રકારનો સોચ છે એમાં તો જરાપણ
 સંદેહ નહિ નહિતો કોઇ દિવસ આમ ઉદાસી હોતા નથી.

વિક્રમ—પ્રિયા કંઈ નહીં તે બાબત તારે જાણવાની જરૂર પણ નથી.

અંદ્રકળા—

પ્રાણેશ્વર જરૂર કેમ નથી? સ્ત્રી માત્રનો ધર્મ છે કે પતિના દુખ
 થી વિદિત થઇ દુખમાં વિભાગી રહેવું તો આપ કૃપાનાથ દિન દા-
 સીને તે બાબતથી વાકેફ કરશે તો હું મારાથી બનતી મદદ કરીશ
 શું આપના વડિલ બ્રાતાએ આપનો તિરસ્કારતો ક્યો નથી? એમ હો-
 યતો કાંઈ મુંઝવું નહિ મારા પિતાશ્રીનું રાજ્ય તમારુંજ સમજી લ્યો.

વિક્રમ—

પ્રિયા હજી થયો નથી પણ થશે ખરો એમાં સંદેહ નહિ કા-
 રણ ત્રિયા અધિત નર સાશનરસું જરા પણ વિચારતો નથી.

ચંદ્રકળા—

પણુ બાબત શી છે તેનો કહો કદાપી તિરસ્કાર થાય તોપણ શું થઈ ગયું.

વિક્રમ—

તિરસ્કાર થતાં શું થઈ ગયું તેની મને હરકત નથી હરકત ફક્ત એટલી કે હું તદ્દન નિરઅપરાધી તેને માથે જુદો આરોપ અને બીજું તો માળવી પ્રજાનું શું થશે તેનો વિચાર કરું છું વડિલ બ્રાતા તદ્દન કપટી પિંગળાના પાપી પંજામાં પૂરેપૂરા સપડાયા છે હવે મને ખાત્રી થઈ ચૂકી છે કે માળવાની ગાદી જનન વર્ષ ટકશે નહિ.

ચંદ્રકળા—

મહારાજા તો તેમાં લિન બન્યા છે તેનો એક બાજુપર પણ મારે બોલવું તો વ્યાજબી ગણાય નહિ કારણુ આપના વડિલ બ્રાતા તે મારા પિતા તુલ્ય તથા તેમનાં રાણી માતા તુલ્ય કહેવાય પણ બ્યારે સહન થતું નથી અને મગજ તેવા નિષ્ટ વાતો સાંભળી તદ્દન ફરી ગયો છે ત્યારેજ આપની પાસેજ કહું છું પિંગલા રાણીએ કુત્તા કરવામાં બાકી રાખી નથી, એવા ખરેખરા સમાચાર મળ્યા છે તે સાથે ઠાણીઆને તેડતી આવી છે તેનું કારણુ એ બેડને બચપણથી અસ્પરસ ચારી બંધાએલી છે માહારાજા તો કંઈ લાંબી નજરથી તપાસતાજ નથી બિચારી ત્રણસો સાકના નિસાસા તે દુષ્ટ રંગ લે છે તો પણ તે ચંડાળશીને શાન્તિ નહિ પામતા કુકલ્યમાં બાકી રાખતા નથી.

વિક્રમ—પ્રિયા તમારું કહેવું વાસ્તવિક છે અને એમજ હોવું જોઈએ.

ચંદ્રકળા—

પણુ આપને એવો શું પ્રસંગ મળ્યો છે મારા સોગન સાચેસા ચું ના કહોતો શું મારો વિશ્વાસ આવતો નથી ?

વિક્રમ—

સ્ત્રીનો વિશ્વાસ સ્ત્રી પણ તને તે બાળત લાગુ પડે તેમ નથી
કારણુ સર્વ સ્ત્રીઓ સરખી હોતી નથી.

ચંદ્રકળા—

જો વિશ્વાસ ન આવે તો થયું મારામાં એવી સત્તા નથી કે
આપની પાસે પરાણે કહેરાવી શકું.

વિક્રમ—

પ્રિયા તમે શીદ રીસ ચડાવો છો તમે પિંગલા માંહેલા નથી
કે તમને કહેવામાં બાધ આવે તમેતો સતીની પંક્તિમાં ખપો તેવા
છો એમ ઘણાં કારણથી સિદ્ધ કર્યું છે અને તેથીજ ન કહેવાની વા-
તો પણ તમારાથી ગુમ રાખતો નથી ઠીક છે ત્યારે બનેલી બીના
શ્રવણ કરો.

બનજરો.

સુણ પ્રાણ પ્રિયા તું મારી, જે વાત બની દુખકારી
હતો શિવ પુજનની માંહે, દાસી તેડવા આવી ત્યાંહે
કપટકળાએ કપટ કર્યું બારી, જે વાત બની દુખકારી
ચાલો મહારાજ તમને બોલાવે, કહ્યું છે કે અચુકતો આવે,
મેં વાત સત્ય દિલ ધારી, જે વાત બની દુખકારી;
પુર્યું થયું છે બ્યારે પુજન, મહેલે ગયો દાસીની સંગરે
બ્રાત મળે નહિ તે વારી, જે વાત બની દુખકારી
રાણી પિંગલાને મેં પૂછ્યું, માતુ બોલાવા કારણ શું છે;
તવ બોલી તે દુષ્ટ નારી, જે વાત બની દુખકારી
કામ ક્રિડા મુજ સંગ કરોને, કામ પરિતાપતો રે હરોને
ક્રોધ બ્યાપો મને તવ બારી, જે વાત બની દુખકારી

પુત્ર ભાવે અતી સમજવી, મુજ વાત દિલ ના ઉતારી;
ફક્ત કામ તણી તે ચારી, જે વાત બની દુખકારી
પછી ક્યો મેં તિરસ્કાર, કહ્યાં કદુ વચન અપાર;
ચાલી નિકળ્યો લાંથી તે વારી, જે વાત બની દુખકારી

ચંદ્રકળા—

પ્યારા હવે બનનાર વાતતો બની ગઈ પણ તેથી શું થયું ધન્યરે
તમારું સલ સાચવ્યું તો બસ, આવળના વૃક્ષે કેરીની આશા ક્યાંથી
હોય? તેવાં વ્યભિચારિણીના વિચારો સારા હોયજ ક્યાંથી? તેનો સોચ
કરી શામાટે આત્માને બાળો છો? થનાર હતું તે થઈ રહ્યું.

વિક્રમ—હળુ તે દુષ્ટાને તેટલેથી શાન્તિ વળશે નહીં શું આમાંથી
પરિણામ આવશે તે કહી શકાતું નથી.

(સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે)

સિપાઈ—

મહારાજશ્રી મહાકાળેશ્વરથી ભર્યહરી મહારાજાએ આપને માટે
દેશવટાનો પોપાક તથા આ પત્ર મોકલાવ્યો છે મોઢેથી કહ્યું છે કે
ખરો પરમારવંશી હોય તો જરાવાર પણ ઉજ્જનમાં ઉભો રહે નહિ.

(ઐટલું કહી વહો જાય છે)

ચંદ્રકળા—હર હર શંકર હાય પ્રભુ આ શું ગળખ !

વિક્રમ—

પ્રિયા ધિરજ ધર થવાનું હોય તે થઈ રહે છે ને માણસ ત્રિ-
યા બંધની માંહે પુરો સપડ્યો છે તેને સારા નરસાની જરા ખખર
પડતી નથી નક્કી સમજ કે હવે માળવાનો સૂર્ય અસ્ત પામ્યો અને
તે દુષ્ટના પાપનો ઘડો ભરાઈ ચૂક્યો. સાંભળ પત્રમાં શું લખેછે,—
વિક્રમ ! આ પત્રથી માહીતગાર થઈ ફરી તું તારું સ્વામ મુખ ખતા-

વિશમાં તેં પરમાર વંશને મોટી ખોટ બેસાડી છે મેં દુધ પાધને સ-
પં ઉછેર્યો તે મનેજ ડર્યો રાજ્ય સ્નેહ આવો હોતો નથી છતાં તા-
રીપર વિશ્વાસ રાખ્યો તો તેનું ફળ તેં સાઈં આપ્યું છે. આવા
અનીતિ પ્રસંગે પગલું ભરતાં તેં જરાપણુ આંચકો ખાધો નહિ તેં
જનુનીના નામને ખરેખરી ખોટ બેસાડી છે હવે તું માળવાને ભાર
રૂપે છે તો સત્વર તારૂં શ્વામ મુખ અહીંથી અદ્રસ્ય કરજો વારંવાર
લખતાં ક્રોધ વૃદ્ધિ થાય છે તું જેવાને દુનીઆ ઉપરથી પારપતજ
કરવા જોઈએ પણ બ્રાતસ્નેહ છોડી મુકું છું. જે પ્રાણ આશા રા-
ખતો હોતો હવે ઉજ્જનનું પાણી પીવા ક્ષણવાર પણ ઉભો રહીશ નહિ
ફિટકાર તે કેટલો આપું જેટલો આપું તેટલો થોડો છે,

ક્ષત્રી કલંક

ધિક ધિક તુને છે બ્રાત, શરમ જરા ન આવીરે	
ધિક ધિક લજવી છે કુળજાત	શરમ૦
આવું કરતાં તને કાળું કલ્પ	શરમ૦
છોડી દિધું દુષ્ટ તેં તો તારૂં સત્ય	શરમ૦
કામ અંધ માંહે થયો ચકચુર	શરમ૦
કામે કુર થયું દુષ્ટ તારૂં ઉર	શરમ૦
મુજ પ્યારી જે અતિશે પવિત્ર	શરમ૦
તેમાં ખેંચ્યું તેં તો તારૂં દુષ્ટ ચિત્ત	શરમ૦
મુજ દેશમાં ઘડી ના રહીશ	શરમ૦
તારૂં મુખ ફરી નહિ ખતાવિશ	શરમ૦

જેટલું લખું તેટલું થોડુંજ છે માટે સત્વર માળવ ભૂમીમાંથી
વળ્યો જજો હું તણુ દિવસ મહાકાળેશ્વર મંદિરમાં છું તેમાંથી પરવા-
રી રહેતાં તારૂં કાળું મુખ મારી નજરે આવ્યું તો કોટાનકોટી કટકા
કરી નાંખીશ.

વિક્રમ—

પ્રભુ હવે નક્કી થયું છે કે માળવ દેશની હિણ્યતા પૂરેપૂરી બેઠી છે પ્રિયા તે બાબત શોચ વૃથા છે પરમ પ્રભુ બ્યારે પાપનો ધડો ફાડે ત્યારે ખરા પણ અત્યારે તો તારો તથા માળવભૂમીનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો જાઉં છું.

ચંદ્રકળા—

પ્યારા એ શું બોલ્યા મારો ત્યાગ, એમતો કદી થવાનું નથી, મારા પિતાશ્રીનું રાજ્ય આપનુંજ સમજો તો અરણ્યની શી જરૂર છે.

વિક્રમ—

પ્રિયા સ્વસુર પક્ષમાં રહું એમ કદી આશા રાખશો નહિ, તમારે ત્યાં જન્વું હોય તો ખુશીથી જાઓ પણ હું સાથે આવનાર નથી.

ચંદ્રકળા—

પ્રાણેશ્વર એ શું બોલ્યા હું ત્યાં ને આપ અરણ્ય એમતો કદી નહિ.

વિક્રમ—

સુંદરી જેટલો હઠ કરો તેટલો વૃથા છે એમ કદી ના બને ખુશીથી તમારા પિયર સિધાવો.

ચંદ્રકળા—ગીરધારીરે વાત કહું તે વિચારો.

પ્યારા મારારે તરછોડો નહિ પ્યારી, કદી જૂદી નથી હું થનારી શરણુનીરે દાસી છું નાથ તમારી, ધડી અગગી નવ રહેનારી પ્રભુ એકલી નવ રહે દાસીરે, છું દર્શની પૂર્ણ પ્યાસીરે

સ્તુતિ ગાઉં તમારી પ્યાસીરે, પૂર્ણ પ્યારારે પ્રિતમ લેજો સ્વીકારી, કદી જૂદી

વિક્રમ— સુંદર સ્વામારે વાત કાંઈ તો વિચારો

તેથી તોલ ઘટેરે અમારો

મુઝ્યા નારીરે એમ કદી ના થનાર
કોટી વાતે નથી બનનાર
રણ અતિશે છે ભય કારીરે
તમને ગોડે નવ ત્યાં પ્યારીરે
શોભે અરણ્યમાં નહિ નારીરે
મમ વચનોરે કાન્તા તો દિલે ઉતારો.

તેથી

ચંદ્રકળા—એશુ બોલ્યારે પ્યારા તમેતોરે સ્વામી

લળી લળી નમુંદુ શીશ નામી
પ્રિતમ મારારે દાસીને દુખી કરોમાં
ચિતા માંહે પિયુતો ધરોમાં
શોભે પ્રાણુ વિભુ સાથે પ્યારીરે
નાથ બિનાની નાર અકારીરે
દિલે વાગે છે બાણ કટારીરે
વન માંહેરે સાથે રહું સુખ પામી. લળી લળી

વિક્રમ—કામ કદળીરે વન દુખો ના સહેવાયે

નવ વનમાં તમથી રેવાયે
બયંકરરે વનની હોવે ઝાડી
ધણાં હોયે પશુ ત્યાં અનાડી
નવ મદિર મેહેલતો ત્યાંહેરે
સુવસ્ત્રો મળે નવ ક્યાંહેરે
સૌ સાહિત્ય મળે ના લગારેરે
બયકારીરે પક્ષીના નાદ સુણાયે. નવ વનમાં

ચંદ્રકળા—પ્રિતમજીરે વિયોગ દુખ છે કારી

સહી શકે ના દારા તમારી

બીજી થાય ન રે દુખ મને તો પ્યારા
 નિત્ય પામું બે દર્શ તમારા
 વન શહેરની સમતો ગણશુરે
 વૃક્ષ ઓથો દાસદિલ ધરશુરે
 આશ્રમ સ્થાનક મહેલમાં ફરશુરે
 વન ઝાડીરે પાગની રામગણનારી. રહી શકે
 સુંદર સ્વામિરે પ્યારા પ્રિતમ છો મારા
 તરછોડોમા નેનના તારા
 હું છું રે રંક તો દાસી તમારી;
 તરછોડો નહિ પ્રિયા નારી,
 સાથે સુખ દુખ સ્વામિ સહેશુરે;
 પડ્યું દુખ તે અંગ પર ધરશુરે;
 એકલા જાઓરે તવ સોગન છે મારા. તરછોડો.

વિક્રમ—

પ્રિયા તમે ગમે તેમ કરશો તો પણ હું કદી સાથે તેડી જવાનો
 નથી સમજી છો છતાં આમ કરો તે અયોગ્ય

પ્રિતમશ્વર—

ત્યારે શું પ્યારીને આમ તરછોડવી એ આપને લાજમ છે આપ
 દયાળુ છો છતાં શાને કઠોર થાઓ છો (બાથ ભીડી) પ્રિતમ ગમે
 તેમ કહો તોપણ સાથે આવ્યા વગર રહેનાર નથી.

ગાયન

વિક્રમ—ધિરજ પ્રિયા તું ધાર, કદી તે ન થનાર;

શાને હામ તું હાર, કામરે કહાળી,

દુઃખ છેરે અપાર, રણની તો મંહી.

ધિરજ

સાથે પ્રિયા ન અવાય, તેથી દુખતો થાય;
 મોઝમગ છે કાય, પ્રિયા તારી અતી;
 રાન દુખ ના વેઠાય, માટે રે તું અંહી. ધિરજ
 મુજથી ના રેવાય, જનુનિ તો લખાય;
 ઘડી વિશ્રામ થાય, મુજથી ના હવે;
 પ્રિયા લાગે છે લાય, પણ ઉપાય નહિ. ધિરજ

પ્રિયા જેટલો હઠ કરો તેટલો વૃથા છે તું નક્કી સમજ કે તેમ
 બનવું બહુ કઠિણ છે વળી સિદ્ધિથી કહું છું કે છ માસ પુરાં વિ-
 યોગના વેઠવા નહિ પડે તેટલા વખતમાં તો ત્રિયા બંધિત વડીલ
 બ્રાતા તે પાપીણીના પાપથી થશે ખરા. પ્રિયા જે ખરો પતિવ્રતા ધર્મ
 તથા ખરી રીતે મારા સોગન પાળતી હોતો મારી આજ્ઞાનું ઉત્થાપન
 નહિ કરતાં સાથે આવવાનું નામ લઈશ નહિ.

ચંદ્રકળા—

હર હર વિશ્વંભરા હાયરે વિભુ પિયુ આ શું વદ્યા મને કોઇ
 પણ જાતની પ્યારી રહેવા ન દીધી.

વિક્રમ—મસ પ્રિયા હવે રૂદન નાહ કર.

તકદીર હમારે ઈદના.

છોડું છું પ્યારી ભૂમિ મારી આજ ઉજ્જની;	
બ્રાત હુકમ શીર તો ધારી આજ ઉજ્જની.	છોડું.
હિત તારું મુજ થકી તો કાંઈ ના થયું;	
ફિટકાર અહીં વિદેશ વાટ જાઉં છું ઉજ્જની.	છોડું.
અનુલ્ય કલંક પ્રભુ શીર મારે તો ધસ્યું;	
ત્યાગ કરી દુખ થકી તો જાઉં છું ઉજ્જની	છોડું.
મમ પ્યારી શુદ્ધ જે નારી સોંપું છું તુને;	
રક્તસુ સદા કરજે તેનું પ્યારી ઉજ્જની.	છોડું.

કામી અંધ બ્રાતના ચક્ષુ ઉઘાડજે;

જ્યકાર કરજે તેનો સદા તું ઉજ્જની.

છોડું.

મારી પ્યારી ભૂમિ હવે પ્રણામ છે પ્રિયા ધિરજ રાખજે ઇશ્વર
કપાથી સૌ સારું થઇ રહેશે.

ચંદ્રકળા—

સોરઠની ગાડી.

શરવીર પિયુ વેલેરા વળજેરે, મમ અરજી તો ઉરમાં ધરજેરે;

બ્રાત હુકમથી નાથ પધારે, પણ સત્વર દર્શ દેજેરે. મમં

નાથ વિયોગ બહુ દુઃખદાયક છે, સયોગ ઇલાજ કરજેરે. મમં

પ્રિયા તમારી બહુ દુઃખ ધારી, વહેલા તો પાછા સંચરજેરે. મમં

રણ માંહેતો પ્રભુ તમારું, રક્ષણ નિશ્ચિન કરજેરે. મમં

દુખણી થઇશ પ્રભુ તમ વિયોગે, દયા દિલમાં કંઈ ધરજેરે. મમ.

નાથ આ દિનદાસીને તરછોડી જતારહેછો પણ જેમ અને તેમ
વહેલા દર્શન આપજો અને શરીરનું નિશ્ચિન રક્ષણ કરશો એવી મારી
અદ્ય સ્તુતિ છે વિભુશ્વર સદા તમારો જ્ય કરે.

વિક્રમ—પ્રિયા પ્રણામ છે મહાકાળેશ્વર સૌ સારા વાના કરશે.

પ્રવેશ ખીજે (સ્થળ) રસ્તો.

કપટકળા—

હા પ્રભુ ચારીની રીતીતો ખરે જૂદીજ છે અમરજી જેવી પણ
વહાલી વસ્તુ ચારથી વધારે ગણી નહિ ધન્ય છે તેની પ્રીતિને ચારી
ખાંધવી તો તેનાં જેવીજ, અહા શું બાઇનું ચિત ચોંટી ગયું છે ચોડા
વખત જ્યારે વિક્રમપર પ્રીતિ લાગી ત્યારે ઘટાડયું હતું ખરું પણ
જ્યારે તેને દેશવટો મળ્યો ત્યારે તો હતી તેથી પણ વધારે થઇ પ્ર-

તિહિન હવે તો વધવાનીજ કારણ જોની ખરી સખ્તી હતી તેતો ગયો
મહારાજ તો બકરી માફક આપણે પણ ઠીક કાળ્યા છીએ બાધના
રૂપની છે પણ અવધી મહારાજ પાસે માથું માંગે તો માથું પણ
આપે એવી લાગી ગઈ છે બાધને યાર સાથે એવી લાગી ઈશ્વરની
ખુબીજ વિચિત્ર છે કેવાં અરસપરસ મન જોડી દીધાં છે.

ગાયન.

યાર યાર યારી તણી રીતી છે વિચિત્ર
અરસ પરસ કેવી રીતે ચોંટી ગયા છે ચિત્ત. યાર૦
રાજન વશ કીધા છે બાધ, જરા તો ગણે નવ જુદાઈ
બાધનું તો ચોંટી ગયું છે અશ્વપાળે દિલ યાર૦
નૃપે કળઅમર આ સોંપ્યું છે બાધને તો હા
બાધ એતો સુપ્રિત કીધું ગણી અતી અસીલ. યાર૦

પણ હવે તાકીદથી જાડં છ માસથી તો ભેગા થયા નથી તેનો
મિજાજ બહુ ફાટી ગયેલો છે તો આપણે માથે તો શું ગુજરશે ન-
કકી હાડકાંતો રંગાવાનાં પણ શુ કરવું મેંજ હાથે કરી કીધું તેમાં
કાઈનો શું દોષ હવે દીલ તો કરવી નહિ કારણ ગયા વગર છુટકારો
તો નથીજ વળી બે કોરડા બાધ લેશું.

પ્રવેશ ત્રીજે ઉજ્જનો ચોક

સોમચંદ—એલા ગજબ થયોડે દીપચંડીઆ

દીપચંદ—પણ વાટટો કડ શું હ્યું

સોમચંદ—ખબડ નહી કે શું હાડા.

દીપચંદ—નાડે બાધ ખબડ હોય તો શીડ પૂછું.

સોમચંદ—બીજું વડી શું હટું ઘડમધુડધડ મહાગાન વિક્રમડને દે-
શવટો મડયો.

દિપચંદ—અડ બાપડીઆ ઇટો ગળજ થયોડે.

નંદારચંદ—શું હાડા એ ગાટે ગળજ ઠયો ઇ વાટટો હાંભડી કે
ગળજ ઠયો ગળજ ઠયોજ કડોછો.

ખુશાલચંદ—ઇટો વાટ હાંભડી એમાં શું હાંભડવીઠી એડું ટે હોય
ખડું કે વિક્રમજમાં એવી ભૂત હોય ખડી કે ઇટો
મહાગાનને રાંડે પૂડા ભડમાડયા છે.

નંદારચંદ—માડો એટો ખુશાલચંડીઓ કેવી વાટ કડે છે એ ડાણી
નું કુપ જ્ઞેયું કુપ મોટા મોટા મુનિવડો પણ મોહીટ
ઈ જાય તો વિક્રમજ ટે શું હિસાજમાં.

દિપચંદ—પણ મને હમજનડો તો ખડ.

ખુશાલચંદ—

શું ટાડા બાપનું કપાળ હમજનડે હાંભડતો નહી હાડા એમ ઠા-
યજ ટેમ વિક્રમડીજ ભૂત ખાય ખડ કે એમ કડી ના બને હોટે.

નંદારચંદ—

માડો હાડો આ ભાડે હુશિયાડ ટેમ એમ ના બને ટાટે શું
દેહવટો અમડો ડીટો હશે ટે મહાગાન ઠાહેજ એવી ભૂત ખાય ખડકે.

કરમચંદ—

મહાગાન ઠાહેજની ખુદી ઘણું ડિવસઠી ફડી ગઇ છે નવાં મહા
ડાણી આવ્યા ટારનાં કોઇ ડિવસ કચેડીમાં ટો આવટાજ નહી પણ વિ-
ક્રમજને દેશવટો ટેમ આગો ટે ટો કહે.

ખુશાલચંદ—

હજ હાડા ખજડ ના પડી એક ડાણતો કીડું કે નવાં મહા

ડાણીએ કડાવ્યું માડી હાડીએ કેવું કડવું છે કે મારીટો આખડુ પાડી.

કરમચંદ—નાના એમટો કડી હોય નહીં.

સોમચંદ—

હું પણ એમજ હાઉં છુંના. પણ માટો બેટો નહોડીઓ કાઢી
વાટે હાથું માને નહિ ટાડે શું કડવું કે.

નહોરચંદ—

માટો બેટો વડીઆ કરમચંડીઓ વચમાં ડાયલીનો ઠાવા આવ્યો
તને ભાડે ખખર ખડેના.

કરમચંદ—

માટો બેટો કેવો બેટો કહીને ગાડ કાઢી લે છે હવે કડી બોલ્યો
ટો જોવા જોવી ઠાસે.

નહોરચંદ—જોયા જોવી શું ઠાવી દી કરમચંડીઆ.

કરમચંદ—

ટાડે એકટો ગાડ ડેછે અને બીજું વિકડમજી જોવા ધડમધુડધડ
મહાડાજનને માટે એવો ખોટો આડોપ મુકે છે હાડ ટારોટો નડકમાં
પણ ટયાંછ છુટકાડો ઠાવો નહી.

નહોરચંદ—છુટકાડો ટાડો ઠાવો નહી મહાડાજી ભૂલે ખડકે.

કરમચંદ—

ટુટો ભાડે ડાઘલીનો મહાડાજી શું માહાડાજનનો ખાપ ભુલે
પડમાડનું આવી ખુટયું નહિટો આમ હોય નહીં.

દિપચંદ—

પંચ બોલ્યા ટાં પડમેશર મહાડાજીની ખુદી ગઈ ખડી માડવાનું
આવી ખુટયું એમ ખાટડીથી માનજો.

નહોરચંદ—તમાડું આવ્યું લાગેછે અમહા હણીની ખોડણી કડો ખડકે.

(બે ડોળીઓ આવે છે.)

પુત્રો—મારા હહરાના કીધું નોતું તે ઉજણુ જીવું રવાદે પણ મારા બેટાને શીભડાં ચ્યાંધ વેસાતાં નોતાં તે ચ્યાંધ આવીને એની મુંડ સોલાવી.

કાવલો—રાંડના મોરથી આમ જીણું હોતતો શ્યા હાડુ ચ્યાંધ ગુડત માળવામાં આવું ધખ અંધારું હશે એમ ખબર નોતી નકર મુંડાવા આવે.

પુત્રો—શીભડામાં તો હોળી ખડકાણી પણ આતો બે જ્યાં પસેડી પણ હહરા લેતા ગયા,

કાવલો—આતો જો અનરથ માળવામાં ગંધાડીનું આવું અંધારું આ જ દીકું ચમ પુનિઆ.

પુત્રો—મારો હાળો રાંડનો ચ્યારથી માથું કુટતો મારે ઉજણુ જીવું મારે ઉજણુ જીવું લે આ તારી ડોટી ઉજણુ વેશ શીભડાં મારા બેટાને બક ડોડ દીક હખામણ મળી હાહતરમાં ભા-મટા કેતા નથી જે રાજા રાણીમાં અંધારો ઈંદેકારો પરજાને હખ હોય નઈ હવે રાવ ચ્યાં ખાવી.

કાવલો—કોણ તારો ડોહો હાંભળતો? હાંભળનારો તો વગડામાં ગ-યો. હવે અંધારું ધખજ. મારા બેટા પોલિહની ફાટ બહુ વધી છો હો પુનીઆ.

પુનિઓ—ફાટ નોયતો શીભડાં અચકાય ખરાકે એમ પણ જો ઇ રાજાને પુરી ખબર પાડું તોજ હું પુનીઓ પેધિઆના મુતરનો હમજ ઈરાંડને રડવા બનેતે રડવા બેઠને વગડા બે-ગા કરે એવો સું ઓસો હમજશમાં કાવલા.

કાવલો—તારો બાપ હાંભલે તો દુલીએ સડવશે.

પુનીઓ—દુલીએતો ચડવું સેજના કાંતો નર બેડીએ ને કાંતો એટીએ (આહણુ કળ કળતો આવે છે.)

ખુશાલચંદ—પડી તમારો શું છે ભાઈ.

પંથીરામ—

અરે પ્રભુ હવે તે શું કરે? ક્યાંથી મારાં નસિબ દ્રવ્યો ને ઉજ્જનીમાં આવ્યો, ઉજ્જનીમાં આવો જુલમ થાતો હશે તેની આજ્ઞે જ અંધર પડી હર હર વિશ્વંભર હવે શું મોડું બતાવું? મારાં સાડે હવે પાણીમાં ગયા ધોળામાં ધુળ પડી છે, આશી મરવું તે સર્વોત્તમ છે. માળવરાજ તારું સત્યાનાશ જાણે. જ્યાં આવો જુલમ જુલમ રાય છે.

કરમચંદ—પણ વાટ તો કડ શું હતું.

પંથીરામ—

ભાઈ વાત શું કરવી સંસાર તદ્દન મારે વૃથા થઈ ગયો છે અરે મારી એકની એક બાળિકાનું તે દુષ્ટેએ હરણ કર્યું મહાદેવજી આવા જુલમી રાજ ઉપર તુટી કેમ નથી પડતો? રાજતો તદ્દન રાણીમાં અધિત બન્યો છે યથારાજ યથાપ્રજા તેમ થઈ ગયું છે હવે રહેવાનો ધર્મ નથી.

ખુશાલચંદ—શું મહાગજ તમારી ડીકરીનું હરણ કડ્યું? હડણ કડ્યું ટાડેડો માડો બેટો બહુ કડીઆવાન હતો. ઈ વાટ કાંઈ જોવી ટેવી ન ગણાય.

પંથીરામ—

અરે ભાઈ તમે શીદ ખાલી માથું કુટાવો છો? હર્ણ કર્યું તે જતાવર નહિ, પણ મારી બાળિકાને બળાતકારે ખુંચી લીધી.

ખુશાલચંદ—ટાડે માડા બેટા ચોખ્ખું નામ પાડને હડણ કડ્યું હડણ કર્યું શું કહે છે?

પંથીરામ—હીક ભાઈ તું ખણ ગાળ દબા, અત્યારે સૌને કહેવાનો અને મારે સાંભળવાનો વખત છે.

સોમચંદ—

ના મહાડાજ તમને ગાડ દેવાયકે ? એટો માડો બેટો ખુશાલ
ચડિઓ અવડ ચંડીનો ડાંડનોછે. પણ વાટટો કડો કેમ હ્યું ?

પંથીરામ—

ભાઈ તમારિ સાંભળવાની બહુ ધ્વિજા છે તો સાંભળો, હું તથા
મારી નર્મદા નામની પંદર વર્ષની બાળિકા જેના ગદ્ય સાલમાંજ લગ્ન
થયેલાં છે, તેને આણું તેડી પાછો વળ્યો હતો. બારેબાર અમારા
ગામ તરફ જઈએ તો કાંઈ હરકત નહિ, પણ વિધિના લેખ તે કેમ
મટે? વિનાશ કાળે વિપ્રીત બુદ્ધિ, દીમણુ કર્યા બાદ બાળિકાએ કહ્યું
કે મારેતો ઉજ્જનનો દરબાર ગઢ જોવોછે? મેં ઘણી નાપાડી પણ બ્રહ્મ
અરંકડા તે કેમ ફરે? બાળા હક લેધને બેડી હું તેને નિર ઉપાયે પુ-
ત્રી સાથે નગરમાં આવ્યો કર્મ ફર્યું એટલે સહુ ફર્યું, ઉજ્જનનો રસ્તો
ભૂલ્યા, દરબાર ગઢને ઠેકાણે મુસલમાન વાડે જઈ ચડ્યા તેવામાં પો-
લિસ ચકલામાં પંદરેક તુકોનું ટોળું બેઠું હતું તેનો નાયક ઉંચા આ-
સને હતો તેણે મારી બાળિકા ઉપર મોહિત થઈ તેના નોકરોને પુત્રી
પકડવાનો હુકમ કર્યો તેને શું દયાજેવો હુકમ થયો કે તરત ખુંચી લી-
ધી. કાલાવાલા કરવામાં મેં બાકી રાખી નહિ પણ તે નિર્દયને શી
દયા મારી ઉપર કોરડાનો વરસાદ વરસાવી કાઢી મુક્યો અરે મારી
પાર્વતી જેવી સુશિષ્ણ પુત્રીને તે દુષ્ટો કોણુ જાણે શું કરશે.

નંદોરચંદ—

મહાડાજ તમાડી ડિકડી કુપાળી બહુ હશે નહિતો કડી પકડી લે-
ના. એટો ટમાડી ભૂલ ખડીકે.

પંથીરામ—ભાઈ એમાં ભૂલ શેની રૂપાળી કાંઈ મારી નંખાય છે.

ખુશાલચંદ—

માડી કાંઈ નંખાય ખડી, એટો માડો બેટો નંદોરચંડીઓ સ-

મળે નહિ કાંઈપણ જણે હુટા મોટા પડિત હોઈ એવો ડાડ ડખે
પછી શું ક્યું મહાડાજ.

પંથીરામ—

મશાણ ગયાં લાકડા પાછા આવે ? તેમજ મસમાન તુકોના
હાથમાંથી તે કન્યા પાછી મળે એવો શીદ ભરસો રાખવો પડે. ફરીયાદી
કરવા માટે કચેરીમાં ગયો પણ ત્યાં કોણ સાંભળે ભાગવત ? પૈસાના
સહુ લાલચુ તેના તાકડા મળે નહિ.

ખુશાલચંદ—

માડુ જેટું કુપિઆ અળજ ચીજ છે કેમ મહાડાજ કુપિઆ
હોયટો મોટા ડાળ પણ આપણને સલામું ભરે કેમ ખડુકે મહાડાજ.

પંથીરામ—

હાજતો ભાઈ કળિયુગમાં ડાઢ ડાહ્યા પરમેશ્વરથી પણ પૈસો છે
ત્યાંથી હું પાછો ફર્યો ને દરઆર ગઠમાં ગયો પણ ત્યાં કોણ ખખર
સાંભળે મને ભાળ્યોકે કાંઈ પૂછ્યા વગર ત્રણસેક ફાટી ગયેલી ખવા-
સણા ઘોકણો લઈ ઉતરી પડીઈ મારી મારી અધમુઓ કરી નાંખ્યો
ત્યારે માંડ છોડ્યો હવે મારે જીવવાનું સાર્યક રહ્યું નથી ભિક્ષાવૃત્તિ
કરી જે થોડા ધણા પૈસાની પ્રાપ્તિ થશે તેનું અશ્રીણુ લઈ આત્માને
પરમાત્માની હજીર મોકલીશ.

દિપચંદ—

મહાડાજ આટમ હટયા કડીએ નહીં, ટમેટો ચતુડ છોા ને વડી
કેમ ભુલોછોા હોય માણસને માટે હાટું આવેછે. કુખ વખટે ધિડજ
સખવી એ માણસ માટરનો ધડમ છે પણ ભાઈ પેલો કોણ છોડીને
માડતો માડતો આવેછે એને જડા ડયા નહીં આવટી હોય.

પંથિરામ—

અરે ભાઈ એજ નિર્દય મારી દીકરીને પકડી લેનાર હાય પ્રભુ
મારી તરણુ ખાળિકા ઉપર તે ચંડાળો કેવો બુલ્લમ ગુન્નરેછે

ખુશાલચંદ—

અડે ભાગો ભાઈ ભાગો છટો ઉરખેડીઓ, માડો દિકડો બહુ
ફાટી ગયોછે ટાકિડે વિંખાઈ બન્યો નહિટો અમક્કા હાલા હાકે કડી
હાડકાં ડંગારો

નડોરચંદ—

માડા ખેટા હજીતો ઉભાછે તમાડો બાપ ટાલજ પાડી નાંખસે
સોમચંડ ને કડમચંડીઓ તો હાડા ભાગતા નથી-

(સહુ ભાગી જતા ઉરખેડ નર્મદા સહિત આવેછે)

ઉરખેડ—

કયું બમન કાયકું બાસ્તે ઇંદર ખડાહે તેરી લડકીકા તેરે કુચ્છ
કામહે!. હમ ઉસ્કી સંગ સ્વાદી કરકે બહોંત મોજ મળ કરંગા
તેરી પરી જેસી ખેટીકું જેસાતેસા બમનકી સંગ સ્વાદી કરલીથી ઇ-
સ્તરેહસે મેં અચ્છાહું મેરા બદનતો દેખ કેસા અચ્છાહું જેસી તે-
રી ગુલબદન ખેટી એસા હમ (નર્મદાના ગળામાં હાથ નાંખી) કયું
ખ્યારી મેં અચ્છાહુંના તેરી નજરમેં આતાહું કે કયું.

નર્મદા—

(તરછોડી) મુક મારારોયા તારા બદનમાં પુળી મારેતારા બદન
નો શું ખપછે બલોથાઈ છોડીદે નહિતો આત્મ હત્યા કરીશ પણ તારી
મુરાદ હાંસલ નહિ થાય એમ ખત્રીથી માન

પંથિરામ—

અરે ચંડાળ તુર્ક નિર્દય નહિથા આ ગરીબ આહમણુ પર મહેર
ખાતી કરી છોડેતો સાઈ.

ઉસ્થેક—

સાલા બમન ભેરી લડકી તેરે કયા કામકી હે ઉસ્કી સંગ એક
દૃસે મોજ મજ કરલી ફીર તેરી નજર આગુંસે દેખલે

(તેને બાઝી પડેછે)

પંથિરામ—

અરે ભગવાન હાયરે આવું અનિષ્ઠ કલ્પ જોવા કરતા મરવુંજ
બલું છે લેજે અબિકા તું ભોગ

(જીભ કરડી મરી જાયછે)

લલિત વૃત

નર્મદા—

અરર ઓ પિતા આશુરે કર્યું, વિરજ હું હવે શીરીતે ધરું
રંક પુત્રીને શું તજ ગયા, નવ લિધી જરા દિલમાં દયા
નિય તર્કને હાથ હું પડી, નહિ મળે હવે સુખની ઘડી
ક્યમ કરું પ્રભુ હાય શું હવે, તુરક દિલને તો અતી દમે;
ધરમ મહારો શી રીતે રહે, શરમ તોડે છે દુષ્ટ આખરે
જીલમ તો બહુ થાય છે અહીં, ખખર નવ લહે રાજ્યનો ધણી.
રઘયિત માળવી દુઃખી થાયરે, નવ મળે જરા રે દયાયરે
ઉજનમાં પ્રભુ આશો કોપરે, ઇશ્વરી દયા થઇ અલોપરે
મદદ માહરી કોણુરે કરે, મતિ ફરી ગઇ રાયની ખરે
વિભુ વરા હવે સાયતો કરો, બંધન માંહેથી શર્ણુમાં ધરો

ઉસ્થેક—

સાલી હાય હાય કયું પોકારતીહે ? તેરે બાપા મરગયા ઉસ્મે
હમારે કયા મોજમજ કરનેકા બખત ચલજતાહે બિલાપ છોડે મેરી-
સંગ ઇસ્ક કરનેકે ખાસ્તે ઇદર કયું નહિ આતીહે નાજની ચહકાની
જગતમે દુસરા કયા લેજતાહે ખાનાપિના ઓર માજમજ કરના દુસરા

સંગ આવેવાલા નાહિ કેસા ધરકકા બહારકે દેખતો લે સખી હથિઆર
છોડકર મેં તૈયાર હોજતાહે તુમબી હોજઓ.

(સર્વ હથિઆર છોડી નાંખે છે.)

નર્મદા—

(હળવેથી હથિઆર પકડી ઉસ્મેકને નીચો પાડી ચડી બેસે છે)
દુષ્ટ તર્કડા કરી લે તારા ધષ્ટનું સ્મરણ પાપિષ્ટ તારા પાપનું ફળ ચ-
ખાડવાજ ધર્મવરે મને ઉસ્કેરી છે એમ ખચિત માનજે.

ઉસ્મેક—

અરે મેરી માવડી ખુદાકી રહેમ નજરસે એક દૈસે છોડદે મેંતો તેરા
બેટાહું ગૌકી માફક ગીની મહેરબાની કરકે છોડદે ફીર તેરા નામ લ-
ઉંગા તબ ખુદાકી કસમ છોડદે માવડી છોડદે મેં તેરા લડકા આર
તું મેરી અમા બસ રહેમ કરકે છોડદે.

નર્મદા—

તું જેવા દુષ્ટને છોડી પાછો પસ્તાવો કરવા આહતી નથી, લે
તારી દુતાહનું ફળ (તરવાર ગળે ફેરવ્યા બાદ) પ્રભુ મારે પણ હવે
જીવવું તે તદ્દન વૃથા છે એકતો પિતાજી ગયા ને બીજું મારી પવિ
ત્રતા ગઈ તો મરવું એજ હજાર દરજે હચિત છે લેજો પરમાત્મા
તારા શર્ણુમાં.

(તરવાર ફેરવી વાળે છે)

પ્રવેશ ચોથો અશ્વશાળા.

મદનપાળ—

અરે મને દુષ્ટ પિંગલાએ કેવો ક્રાંસામાં ફસાવ્યો છે અને ત્યાં
તે દુષ્ટ રંડા કેવી રીતે કહેતી હતી કે ક્ષણવાર પણ વિસારીશ નહિ,
તેને બહલે તો માસના માસ વહી ગયા તો પણ નજાબી પતો મળ્યો
નહિ, તે સ્ત્રી એકલ વચની નહિ એમ મેં ખાત્રીથી સિધ્ધ કર્યું છે.

શુધ્ધ માખાપનું ફરજન હોયતો આમ કદી ફસાવે ખરીકે? કોઈ બી-
જે મળી રહ્યા હશે એમાંતો સદેહ નહિ નહિતો કોઈ દિવસ પણ
બોલાવત ખરી, કપટકળા પણ જેવી તેવી લુચ્ચી નહિ, ફરીનેતો તે-
ણે મોઢુંજ ના બતાવ્યું. સારું થયું કે આહી આપણે ચંપકકળા
સાથે પ્રેમ બંધાણો તે ગુણકાથી આનંદમાં રહીએ છીએ નહિતો
ઘોઝરમાં ને ઘોઝરમાં ગોઘાઈ રહેવું પડત વળી ત્યાં જવા આવવાની
હવે હરકત આવવાની નથી, કારણ મહારાજાએ વિક્રમને દેશવટો આ-
પ્યો, એ તે શું બન્યું હશે વિક્રમમાં તો કસુર આવે એમ મને લા-
ગતું નથી નક્કી એમાં પિંગળાનો પ્રપંચ હોવો જોઈએ. આપણુ તે-
ની શી પંચાત છે? આપણે તો આપણું કરવું. ચંપકકળા પિંગલાથી
સ્વરૂપમાં ઓછી નથી જેવી પિંગલા પાસે મોજમજ પડતી તેવીજ
તેની પાસે પડે છે. ધ્રુવર સહુતો બેઠી છે એમ ના હોયતો કેમ આલે
પિંગલા સાથે ચારી રાખવાથી શયદો પણ શું હતો? એકતો નફટ
નારી બીજી ખાવું તેનુંજ ખોદવું અને ત્રીજી તો જીંદગાની જોખ-
મમાં નાંખવી. પરમાર જેવાતેવા કરડા નથી સારું થયું કે બચ્ચા
એવી નફટ નારીનો વિશ્વાસ કરવો તેજ ખોટું છે.

હવે નહિ હું અંતઃપુરમાં અવર.

નફટ નારીની પ્રિતિરે જગમાં કદી નહિ તો કરવીરે
શિક્ષા નિશ દિન તેવી રીતે દિલની માંહે ધરવીરે
પ્રાણુ ધાતતો તેથી થવાની દેહી જોખમમાં પડવીરે નફટ.
ધણીતણું તો નિમક ખાઈને નિમકહરામી ના બનવુરે
દેહીક્ષય પણ ધાય છે તેથી માટે તે ન આચરવુરે નફટ.
બસ બસ તેનાપર હવે જરાબી પ્રિતિ રાખવી નહિ.

(કપટકળા આવે છે)

કપટકળા—

કેમ અશ્વપાળજી ખુશીમાં તો ખરાકે બહુ દલાડે તમારા દર્શન થયા છે માફ કરજો અત્યાર સુધી તમારી પાસે અવાણું નથી પણ નિરકપાયે, હવેતો ખુબ બહોળસ્ત થઇ ગયો છે વિક્રમને દેશવટો આપ્યો એટલે કોઈ પ્રકારની હરકત રહી નથી. આવવા જવાને બહુ સુગમતા પડશે અત્યાર સુધી મારી બાઇએ કેવી રીતે વખત ગુમાવ્યો છે તેતો ફક્ત ઇશ્વરજી જાણે છે શરીરને તમામ ગાળી નાંખ્યું છે ઇશ્વર કૃપાથી સૌ સારાવાનાં થયાં. હવે આ અમરકળ તમારા માટેજ મોકલાવ્યું છે તેનો ગુણ એવો છે કે જે નર ત્યા નારી આવે તેને માથે જન્મ મળીને ભય રહે નહિ.

મદનપાળ—

(ફળ લેઈ) એવો ગુણ છે ત્યારે તારી બાઇએ કેમ ના પ્રાસન કર્યું ? અને મારાજ માટે કેમ મોકલાવ્યું ?

કપટકળા—

મારાં બાઇ અમર થઇને શું કરે ? સંસારીક જે સુખ મેળવવું તે તમારાથીજ છે.

મદન—

હીક લે ત્યારે (સ્વગત) પિંગલાને તો મારીપર અતિશે પ્યાલાગેલો છે પણ આપણે રાખવો તે વૃથા છે હમણાંતો જરાતરા પ્રેમ બતાવું (આસન) કપટકળા ત્યારે તારી બાઈ વિના મને પણ હીક પડે ખરું કે.

કપટ—

તમને તો મારી બાઈ જેવી હજારો મળે પણ મારી બાઈને તો જરાવાર પણ ન ચાલે માટે તમેજ પ્રાસન કરો એ યોગ્ય છે.

મહન—હીક ત્યારે હુજ પ્રાસન કરીશ.

પદ—ત્યારે અત્યારે પધારશો ના?

મહન—નાના અત્યારેતો નહિ આવું. કારણ મારા શરીરને હીક નથી.

પદ—ત્યારે અત્યારેતો જાકકુ આવતી કાલે અવસ્ય આવવું પડશે
સમજ્યા ખરા કે?

મહન—ખુશીથી તેની હરકત નહિ.

(ગયાખાદ)

મેરા ગમકા તરાના મુનીએ ફીસાના એ રાહ.

ફળ મળ્યું આવારી, છે સુખકારી, કરવું શું તેનું હા
દિસે કિંમત ભારી, ચમતકારી, છે સુખકારી. કરવું.

અંપકસેના અંપકવર્ણી, રૂપછે શક્તી સમાન

અધરામૃત આપે તે પ્રીતે, પાપ છે પ્રતિનું ખાનરે

ખરે મુઘ્ઘા કુમારી, ઉર્વશી નારી, છે સુખકારી. કરવું.

પ્રેમિકીને પ્રેમદા વિના, સુનો છે સંસાર

અમરશળ તેને તો આપું, જોછે પ્રાણુ આધાર

હિલમાં વસનારી, ખરે તે પ્યારી, છે સુખકારી. કરવું.

બસ તેના વિના જીવિત વૃથા છે માટે તેનેજ સુપ્રત કરવું યોગ્ય છે
ચાલ ત્યારે જાઉં.

પ્રવેશ પાંચમો.

(સ્થળ) રસ્તો.

ભર્યુંહરી—

અરે આજે મને અપશુકન થયા કરેછે, વિક્રમ અત્યારે વારંવાર
યાદ આવ્યા કરેછે. મેં તેને દેશવટો તો આપ્યો પણ વગર વિચાર

થીજ તે આવત જરાપણ લાંબો તપાસ કર્યોજ નહિ. ત્યારે તપાસ કરવા જેવું પણ શું હતું પ્રિયા કદી જુદું તો નાખોલે, બોલવાનું પ્રયોજન પણ શું હોયતો ગમેતેમ પણ વિક્રમ જ્યારથી ગયો ત્યારથી મારું ચિત્ત તદન ચળિત થએલું છે. ગુપ્ત રીતે અત્યારે સર્વ સ્થળ નગર ચર્ચા જોતો આવું છું. પણ સર્વ ઠેકાણે શોક પ્રગટાઈ રહ્યો જણાય છે ઉજ્જન સમશાનવત્ ભાસે છે. નગર પ્રજનાં મનો તદન ઉદાસી થએલાં છે સર્વ ઠેકાણે મારો દ્રિટકાર સાંભળવામાં આવે છે જોર જુલમ પણ અત્યંત વરતિ રહ્યો છે નકકી કાંઈ માળવદેશ ઉપર આદ્રત આવવાની હોય એવું મને અનુમાન થાય છે અરે હું તદન રાણીમાં લુખ્ય બની પ્રજાની જરાપણ ખબર લેતો નથી. આને મારી કેવી મુર્ખાઈ પરમાર વંશમાં મારા જેવો કોઈ ત્રિયા અધિત પુરુષ થયો નથી છતાં હું આમ, તે તો જાતનિયંતાનોજ કોપ ગણાય.

આશા ગોડી

ઉદાસી અતી થાયે, પ્રભુ દિલ ઉદાસી અતી થાયે.	
ભયઠારી સહુ ભાસે છે મુજને, એન પડે ના જરાયે.	પ્રભુ
વિક્રમ વિના સર્વ ઠેકાણે, શોક ગયો પ્રસરાય.	પ્રભુ
રાણીની માંહે લુખ્ય બન્યો હું, લુલ્લ મોટી તે ગણાયે.	પ્રભુ
ખબર લીધી નવ પ્રજા તણીતો, થાયે છે અતી અન્યાયે	પ્રભુ
માળવ દેશ ઉપર ખરે તો, આદ્રત કાંઈએ જણાયે.	પ્રભુ

ખરેખર કાંઈ આદ્રત આવવાની છે એમાંતો સંદેહ નહિ. વિભુ-ર કરે તે ખરું ચાલ ચર્ચાતો બધે જોઈ વળું.

પ્રવેશ છઠો.

ચંપકકળા ગણિકાનું ગ્રહ.

ચંપકકળા—

આ પણ ખરે એક નવાઈની વાત છે? નવા રાણી ઉપર અગર બી-
જે ક્યાંઈ પણ વિક્રમાદિત્યની બુદ્ધિ આવી નહોતી થાય એવો ગજમ
ની વાત છે. આમ થાય એ કદી પણ સંભવીત નથી ગમે તેમ હોય
પણ આમાંતો કાંઈ બુદ્ધિજ વાત છે, સાંભળવામાં આવ્યું છે કે નવાં
રાણી અશ્વપાળને તેડતા આવ્યા છે તેના ઉપર વિક્રમ માહારાજની
બહુ ધાક હતી અને તેથી અશ્વપાળથી ક્યાંઈ પણ આડું અવગું
જવાતું નહિ, તેમ રાણી અતિશે કામાંધી છે જ્યારે અશ્વપાળ ચાર
સાથે મળવાનો રસ્તો ના રહ્યો ત્યારે વિક્રમને પોતાની આપેક્ષા જણા
વી. પણ પરમારવંશી એવું નીચ કૃત્ય કદી કરે નહિ એવી મને સં-
પૂર્ણ ખાતરી છે તેમાં વળી વિક્રમ દેવાંશીનર જ્યારે રાણીએ એવી
નીચ આપેક્ષા જણાવી હશે ત્યારે સિદ્ધાંતથી વિક્રમે તિરસ્કાર કર્યોજ
હશે એમાંતો સદેહ નહીં એકતો તિરસ્કાર અને બીજું ચાર ઉપર
સખ્તી એ બંનેથી કંટાળી ખોટા આરોપે દેશ નિકાલ કરાવ્યા હશે?
માહારાજ પણ તદ્દન ક્ષિત બન્યા છે. ઉજ્જવન નગરીમાં શોક પ્રગટાઈ
રહ્યો છે. નોકરો બધાં લાંચિયા થઈ ગયા છે વિક્રમને ગયા હજી
જાળે વખત ગયો નથી ટુંક ત્રણ ચાર દિવસના વખતમાં એકદમ
સ્થિતિ ફરી ગઈ છે. આ મારા મનના તકો છે પણ ખરી ખાતરીના
ખંખર મળ્યા નથી.

ભલેલાલ તમારો મારી મુખડુલાલ રાખો—એ રાહ.

આતે અશ્વપાતો કેમ કરી માનું સાચીરે

માનું સાચીરે, કેમ માનું સાચીરે, આતે અશ્વપાતો

મહારાજા વિક્રમ તણું તો, કાર્ય એ નવ હોય;
 પરમાર વંશમાં હજી એવો પ્રગટ્યો નથી કોય. આતે.
 પિંગલા રાણી નીચી નારી, એમાં નહિ સદેહ;
 કપટ રચ્યું છે તેણે ભારી, જરા નહિતો ફેર. આતે.
 શર્મ હુરંધર તે મહારાજા, કરે ન એવું કામ;
 નીચાં કૃતની ઉપર તે તો, કદી ન ભીડે હામ. આતે.
 ભૂપ ભર્યેહરી ફાંસે નાંખી, વશ કીધા છે સાર;
 સાચું જીતું નવ તપાસ્યું, તેણે તો લગાર. આતે.
 માળવમાં દિલગીરી તો, વર્તાણી બહુ પેર.
 વિક્રમ જાતાં વિદેશ માહી, થયો છે કાળો કેર. આતે.

ખરેખાત વિક્રમ ઉપર ખોટો આરોપ મૂકાણો છે હવે માળવ
 ગાદી વધુ ટકવાનો ભરસો નથી. થાય તે ખરું બેઠા બેઠા જોઈએ
 છીએ. આપણે પણ તે અસ્વપાળતે ઠીક હેજાઓ છે. રાણીની બક્ષિસો
 મારી પાસે તુરત હાજર કરી આપે છે તેની પાસે તો જોટલું હતું
 તેટલું આવી ગયું છે. હવે થોડા ઘણા દિવસતો ચારી રાખવી. કાંતો
 તેના પાપનો ઘડો પુટી જાય છે નહિતો આપણેજ ધક્કો મારશું શું
 કાંઈ એમાં શર્મ છે ? કુળાચાર પ્રમાણે વર્તવામાં શ્યો બાધ.

(અસ્વપાળ આવે છે.)

અ'પા—

પંધારીએ અસ્વપાળજી હાથણાંતો થોડો આવરો જાવરો રાખો
 છો ? શું તમને આ ઘટિત ગણાયકે ? આપ જાણો છો કે તમારા
 દર્શન વિના મને જરા પણ એન પડતું નથી ફાળુ જિયોય તે યુગ સ
 માન સમજીયું છું. આપ કૃપાનાથ જ્યારે મારી ઉપર કૃપા દ્રષ્ટિ કરશે
 સારે તો મારું જીવતર વૃથા થાયના.

મદનપાળ—

એમ હોય ખરૂં કે જેવોજ તમારો પ્રેમ તેવોજ મારો છે. જરા પણ ઓછો સમજશોમાં, અત્યાર સુધી તો આવવા જવાને જરા પણ હરકત હતી, પણ હવે તો કોઈ પુછનારજ નથી.

ચંપક—અત્યાર સુધી પુછનાર હતા ને હવે કેમ નથી ?

મદન—

વિક્રમનો જેવોતેવો બદોખસ્ટ નડોતો તમારી પાસે આવતો જતો, પણ ડર બહુ હતો તો. હવે જ્યારે તેને દેશવટો મળ્યો ત્યારે કોણ પુછનાર રહ્યું ?

ચંપક—

બલા મેં વાત સાંભળી છે કે વિક્રમાદિત્યને દેશવટો આપ્યો તે સામાટે ? તમારાથી તો તે બાબત અગ્નણી નહિ હોય ? બલે રહ્યો તમે ઘોઝારમાં પણ તેથી શું થયું ? ક્ષણ ક્ષણની ખમર તમારી પાસે આવ્યાજ કરે.

મદન—

અમને મોળા સમજે છે ? કદીજ નહિ અમારું ખોળિલું ઘોઝારમાં પણ ચિત્ત તો સદા ભ્રમિતજ રહેવાનું.

ચંપક—ત્યારેજ કહું છુંના કે તમારાથી તે બાબત અગ્નણી નહિ હોય ?

મદન—પણ તમને કહેવાય તેવી નથીતો.

ચંપક—

તો મારે સાંભળવાની જરૂર પણ નથી. તમને વળી મારાથી વાત વહાલી હશે ? અમારે એમ રાખ્યું પાલકે નહિ કારણ ક્ષણ સમય વિયોગ તે અતિ દુર્લભ, અમારા વિભુશ્વર તો ખરા તમેજ છો. જ્યારે આપ પધારો છો ત્યારેજ મને શાન્તિ વળે છે. તમારે તો મોટી મોટી રાણીઓ સાથે પિછાન એમાં અમારી શી ગણતરી ?

મદન—વાહ પ્રિયા તે વાત તમારા જાણવામાં ક્યાંથી આવી ?

ચંપક—

કેમ ના આવે ? અમે જરાતરાતો સમજીએ છીએ ખરા. અને ત્યારેજ અમારી ઉપર કદા દ્રષ્ટિ રાખે છે, નહિતો વળી એવી વાત અમારાથી વહાલી હોય ખરીકે ?

મદન—

પ્યારી રીસ નહિ ચડવો, હું તે સર્વ બાળતથી તમને માહિત કરીશ. પણ હમણાંતો ગાયન ચલાવો જેથી બગડી ગયેલ મગજને જરાતરા શાન્તિ આવે.

ગાયન.

ચંપક—થયો છેરે મમ સદ્ગુણ જન્મ તમ દર્શનથી આજે
સ્વામિ મારા, નેનના તારા, પ્યારા છે પ્રિયનાથ;
ચિત પ્રાયું, મન મોહું, દુષ્પ ખોયું, સુખ જોયું,
પ્યારી સ્વીકારો પ્યારની માંહે જેમ દિલ છાજે. થયોછેરે
સંયોમ થયો છે વિભુ કૃપાથી પ્યારા મારા યાર,
તમ પ્યારી, હિત કરી, શેવા સારી, પ્રિય ધારી,
હર માંહે વસિયા પ્રિતમજી પ્રેમ તણા કાજે. થયોછેરે
નિરખું તમને વહાલા જ્યારે દિલ થાએ છે શાન્ત,
દિન દારા, ધારો પ્યારા, પ્રાણ મારા, સુખ કારા,
પ્રીતિ માંહે પ્રિય નિભાવો કરગરી કહું આજે. થયોછેરે.

મદન—

વાહ પ્રિયા આજના ગાયનની ખુબીતો ત્યારીજ છે, આજની પ્રીતિ પણ વિચિત્રજ છે. પ્રિયા આમ હર હમેશ મહેશ્વર પ્રીતિ નિભાવે તો કેવું સારું

કંપર—

અવિચળતો શું પણ મહેશ્વર કપાથી જ્યાં સુધી હયાત છીએ,
ત્યાં સુધીતો પ્રીતા કૃષ્ણ જરાપણ મોઝું ના પડે એમ ખા-
ત્રીથી સમજાવે ?

મદન—ત્યારે પ્રિયા મર્ણુનું દુઃખ ટાળું તો કેમ ?

કંપર—

એ શું બોલ્યા ? કાળ કોઈને પણ મૂકનાર નથી રામચંદ્ર કૃષ્ણ-
ભિસ્મપિતા યુધિષ્ઠર અર્જુન. વિગેરે મહા પ્રતાપી પુરુષો થઈ ગયા તે-
ઓ પણ એક વખત મર્ણુધિન થયા, તો આપણે શી વિસાતમાં ગણાયે

મદન— લાવણી

ફળ એક ઉત્તમ તો આજ મળ્યું છે ભારી
પ્રાસનથી અમર થાય નર ને નારી
એ ઉત્તમ ફળને આજ પ્રિયા હ્યો સ્વીકારી
જન્મ મર્ણુ ટળે દુઃખ ઉરહ્યો ધારી
આ ઉત્તમ વસ્તુ મળી મુને બહુ પ્યાસે
તે સુપ્રત કરંધું આજ તુને હુલાસે
અમર થઈને પછી પ્રિયા સુખ હ્યો ભારી
સદા જોખન વેષે રહો તપે તો નારી
મમ પ્રાણથી વહાલી આજ તુને તે ધારી
અમર ફળ છેરે અમુલ્ય સોંપું આ વારી
પ્રીતિ અવિચળ રહે સદાએ માગું
પ્રિયા રીસ કરી કદાચ તને ના ત્યાગું

ચંપક—

પ્રાણેશ્વર આવી અમુલ્ય વસ્તુ આપના કોમળ હસ્તમાં ક્યાંથી
આવી તે કહેશો ખરા કે ?

મદન—

પ્રિયા વાત કહેવાય તેવી તો નથી પણ હું તમને માફ તન મન
ને ધન સમજી કહું છું. પણ સરત રાખજો કે પછી આડી અવગ
ફેલાય નહિ કારણ મોટાના ઘરમાં પગ મૂક્યો છે તો પુરતી સંભા
રાખવાની જરૂર છે.

અંખક—

શું તમે મને મુખ સમજો છો? વળી કોઈ દિવસ બીજો
છે ખરી કે પણ પ્રથમ પડતી મૂંઝી તે આ સર્વ બાબતથી દી
વાકેફ થવા ઇચ્છા ધરાવે છે

મદન— સર્વે કહું છું સાંભળો દ્યો !

માડી તું મને વઢે છે પણ કેડે પાછી હસે છે, એ .

તુંતો સાંભળ પ્રિયામારી, આજે વાત કહું વિસ્તારી

બચપણથી મારે ચારી, પિંગલા સાથે લાગી પ્યારી

નાની વયમાં કપટકળાએ, જોડી દીધી પ્રીતિ

ચંદ્ર ચક્રોરનો પ્યારતો લાગ્યો જુદી ના રહી રીતી

ચારી અતિશે બંધાણી, પ્રીતિ અતિશે બંધાણી. તુંતો સાંભળ

જીવ જુદોતો જરા ન રહ્યો, લાગ્યો છે બહુ પ્યાર

ક્ષણ વખત યુગની સમતો, લાગે દુઃખ અપાર

જરા જુદું નારહેવાયે, ધડી જુદું ના રહેવાયે. તુંતો સાંભ

જનાને હું જતો આતો, પ્રેમનુ કરવા પાન

મંડપમાં મહારાજ પરણુક્યા, તોડીને નિશાન

મુને સાથે તેડીલાવી, પ્યારી સાથે તેડીલાવી. તુંતો સાંભળ

મારી ઉપર વિક્રમ તણી, હતી બહુ સખ્તાઈ

જરા જુદો નવ પડવા દેતો, ધાય ન સંયોગ ક્યાંઈ

મુંજવણ આવી તેથી ભારી, દુખ લાગ્યું તેથી કારી. તુંતો

